

Forældre og venners betydning for unges rygeadfærd

En undersøgelse af sociale relationers betydning for rygning blandt 16-20 årige danske unge

Af

Louise Wohllebe

Vejleder: Dan Meyrowitsch, Ph.D.

Afdeling for Epidemiologi, Institut for Folkesundhedsvidenskab, Københavns Universitet

Bi-vejleder: Gert A. Nielsen, Ph.D.

Afdeling for Dokumentation og Forebyggelse, Kræftens Bekæmpelse

Masterafhandling

udarbejdet som del af MPH-uddannelsen ved Institut for Folkesundhedsvidenskab,
Københavns Universitet, december 2004

Indhold	Side
Forord	iv
Resumé	v
Abstract	vii
1. Introduktion	1
1.1 Baggrund	1
1.2 Litteratur	2
1.2.1 Forældre	3
1.2.2 Venner	3
1.2.2.1 Social indflydelse eller selektion	4
1.2.3 Forældre versus venner	4
1.2.4 Køn	6
1.2.5 Alder	6
1.2.6 Socioøkonomisk status	7
1.3 Formål og Rationale	8
1.3.1 Formål	8
1.3.2 Undersøgelsens teoretiske fundament: Ungdom og Social interaktion	9
1.3.3 Rationale	10
1.4 Problemformulering	11
1.4.1 Arbejdsspørgsmål og hypoteser	12
2. Materiale og metode	13
2.1 Monitorering af Unges Livsstil og Dagligdag (MULD)	13
2.1.1 Datamateriale	14
2.2 Variable	16
2.2.1 Uafhængige variable	16
2.2.1.1 Forældre	16
2.2.1.2 Bedste ven	16
2.2.1.3 Venner	17
2.2.1.4 Subgruppe	17
2.2.2 Confoundervariable	19
2.2.2.1 Alder	19
2.2.2.2 Køn	19
2.2.2.3 Socioøkonomisk status	19
2.2.3 Den afhængige variable	20
2.3 Statistisk analyse	20
3. Resultater	22
3.1 Karakteristik af respondenter	22
3.2 Prævalens af rygning for de uafhængige variable	24
3.3 Bivariable sammenhænge mellem uafhængige variable og rygning	26
3.4 Multivariable sammenhænge mellem uafhængige variable og rygning	26

3.5 Aldersstratificeret analyse	29
3.6 Interaktions-effekt af variable	30
4. Diskussion	32
4.1 Rygestatus	33
4.2 Betydningen af forældre versus venner	34
4.2.1 Teoretisk perspektivering af betydningen af forældre og venner	34
4.2.1.1 Social Learning Theory	34
4.2.1.2 Primary Socialization Theory	35
4.2.2 Metodisk perspektivering af betydningen af forældre og venner	37
4.3 Betydningen af mor versus far	39
4.4 Subgruppens betydning	40
4.4.1 Teoretisk perspektivering af subgruppens betydning	41
4.4.2 Metodisk perspektivering af subgruppens betydning	42
4.5 Alder	43
4.6 Køn	44
4.7 Socio-økonomisk status	44
4.7.1 Teoretisk perspektivering af socio-økonomisk status	45
4.8 Identitet, fællesskab og sociale relationer i moderniteten	46
5. Studiets styrker og svagheder	49
5.1 Svagheder og begrænsninger	49
5.2 Styrker	51
6. Undersøgelsens implikationer for forebyggelse	52
6.1 Forældre	52
6.2 Venner	53
6.3 Inddragelse af andre indflydelseskilder i forebyggelse	55
7. Perspektiver for fremtidig forskning	57
7.1 Kvantitativ forskning	57
7.2 Kvalitativ forskning	57
Referencer	59
Bilag A: MULD-undersøgelsens spørgeskema 2003	

Forord

Denne Masterafhandling er blevet til med hjælp fra en lang række personer, der med deres store viden på hver deres felt har været parate til diskutere, give kritik og besvare spørgsmål i forbindelse med udarbejdelsen.

Afhandlingen er baseret på data fra MULD-undersøgelserne, der gennemføres af Kræftens Bekæmpelse (KB). Ikke alene har jeg fået adgang til dette datamateriale, KB har også stillet arbejdsplads og faglig hjælp til rådighed under arbejdet med projektet. Jeg takker derfor Afdeling for Dokumentation og Forebyggelse i KB, ikke mindst Gert A. Nielsen, der har fungeret som inspirerende og engageret bivejleder. Også tak til Susanne Åen, Peter Dallum, Stine Nissen og Kirsten Verkooijn for konstruktiv kritik og input. Sidst, men ikke mindst, tak til Niels Christensen og Gerda Engholm for uudtømmelig tålmodighed i deres besvarelser af statistiske spørgsmål og Rune Jacobsen for hjælp til anvendelse af Reference Manager.

Også stor tak til hovedvejleder Dan Meyrowitsch for sin positive, hjælpsomme, dedikerede vejledning og hurtige feed back. Desuden har Lene Clausen, Anne Helene Olsen og My Von Euler-Chelpin fra Afdeling for Epidemiologi ved Institut for Folkesundhedsvidenskab på Københavns Universitet tilsidesat egne projekter og bidraget med uvurderlig hjælp i forbindelse med SAS programmering og statistiske problemstillinger. Også tak til Per Kragh Andersen fra Afdeling for Biostatistik for sin pædagogiske forklaring af et specifikt statistisk spørgsmål.

Louise Wohllebe

Østerbro, november 2004

Resumé

Baggrund: Forebyggelse af rygning er særdeles vigtig i et folkesundhedsmæssigt perspektiv. Dels pga. rygningens omfattende sundhedsskadelige konsekvenser, dels pga. den høje prævalens af rygere i befolkningen: Ca. 27% af den voksne befolkning i Danmark ryger dagligt. Blandt 16-20 årige er andelen faldet til ca. 20%, men faldet i antallet af unge, der begynder at ryge er dog stagneret fra midt i 80'erne. Der er derfor fortsat et behov for viden om, hvilke faktorer, der medvirker til, at unge begynder at ryge, for herigennem at kunne tilrettelægge målrettet forebyggende arbejde, der på sigt vil reducere antallet af rygere i Danmark.

Formål: Formålet med studiet er at undersøge, hvilken betydning forældre og venners rygevaner har for rygning hos unge på baggrund af teorier om adfærd som et produkt af social interaktion mellem individ og personer i omgivelserne.

Materiale: Afhandlingens empiriske afsnit er bygget op omkring en analyse af data fra spørgeskemaundersøgelserne Monitorering af Unges Livsstil og Dagligdag (MULD). MULD-undersøgelserne er et samarbejde mellem Kræftens Bekæmpelse og Sundhedsstyrelsen. Undersøgelsernes fokus er sundhedsvaner, livsstil og dagligdag blandt unge i alderen 16-20 år og er siden år 2000 blevet gentaget årligt. Hvert år udtrækkes 3000 unge i aldersgruppen ved en landsdækkende simpel tilfældig stikprøve. Derudover deltager hvert år 2-3 amter med stikprøver på 1000-1500 individer hver. I denne afhandling er data fra fire MULD-undersøgelser 2000-2003 kombineret til en samlet stikprøve på i alt 14 294 besvarelser (68% af alle udsendte spørgeskemaer).

Metode: Der blev valgt fem uafhængige variable for sociale relationer (mor, far, bedste ven, venner og subgruppe), som antages at have betydning for den afhængige variabel, unges rygning. Tre baggrundsvariable blev valgt for at kontrollere for mulig confounding (køn, alder og socio-økonomisk status). Der blev udført bi- og multivariable analyser af de inddragede variable, samt test for interaktion med efterfølgende stratificerede analyser. Derudover blev der udført analyser med en

model, der indeholdt forskellige kombinationer af variable mht. rygestatus for at undersøge interaktions-effekt mellem variablene.

Resultater: Resultaterne af den bivariable analyse viste en signifikant sammenhæng mellem unges rygestatus og alle fem uafhængige variable for sociale relationer. Den multible analyse gav lignende resultater, men efter justering for confounding, blev de sammenhænge, som kunne observeres i den bivariable analyse, en smule svækkede. Den multivariable analyse viste, at unge med forældre, der ryger har en OR=1.5 for selv at ryge ifht. unge med forældre, der ikke ryger. Ryger bedste ven eller flest venner er OR=5.2 for at den unge selv ryger ifht. unge, hvis ven/venner ikke ryger. Derudover er identifikation med subgrupper associeret med rygning hos den unge. Fars uddannelse og køn viste sig ikke at have betydning. Der var derimod stigende sandsynlighed med stigende alder. Testen for interaktion viste, at rygestatus for bedste ven for 16-årige havde stor betydning for unges rygning (OR=11.3), hvorimod den for 17-20 årige faldt til et niveau mellem OR=3.7-6.1. Analyser af interaktions-effekt mellem variablene viste en klar effekt ved akkumulering af rygere i den unges miljø. Således var OR= 78.9 for de unge, der både havde forældre, bedste ven og flest venner, der var rygere, sammenlignet med de unge, der udelukkende havde ikke-rygere i omgivelserne.

Konklusion: Undersøgelsen viser, at både forælde og venskabsrelationer har betydning for, om unge begynder at ryge. Der er derfor behov for interventionsprogrammer, der fokuserer på de processer, der skaber denne betydning i forsøg på at nedbringe prævalensen af rygning blandt unge. Forebyggelsestiltag bør derfor bygge på en to-strengt strategi, der har til formål at påvirke både forældre og venskabsrelationer.

Abstract

Background: Preventing smoking is an important topic in public health. This partly because smoking has extensive health-damaging consequences, partly because of the high prevalence of smokers in the population: 27% of the Danish adult population are daily smokers. Among 16-20 year old people the number of smokers has dropped to 20%. Though this number has stagnated since the mid-80s. Therefore there is a continued need for knowledge about the predictors for smoking among adolescents and young adults. This insight can be used in health promotion targeted at this group, which in the long term will reduce the number of smokers in Denmark.

Study objective: The purpose of this study is to examine the influence of smoking habits among parents and friends on smoking among young people. This is done from the theoretical perspective of social interaction between the individual and significant others.

Methods: The thesis is based on an analysis of data from an annual national survey among 16-20 year old Danes conducted by the Danish Cancer Society and The Danish Ministry of Health, the MULD-surveys (Monitoring the Lifestyle and Everyday Life of Young People), measuring health behaviour, lifestyle and everyday life. The surveys have been conducted since the year 2000. Every year 3000 young people are randomly sampled from the national register. In addition 2-3 counties are participating with 1000-1500 individuals each, each year. For this thesis, data from four MULD-surveys is combined, which gives a total sample=14 294 (response rate=68%).

Main results: The results from bivariable analysis showed a significant association between youth smoking and the five independent variables for social relations. The multivariate analysis showed similar results, but controlling for confounding weakened the estimates from the bivariable analysis. The multivariate analysis showed that young people, who's parents smoke have an OR=1.5 for being smokers themselves, compared to those, who's parents are non-smokers. Young people who's best friend or friends in general smoke have an OR=5.2, compared to those, who's best friend/friends who do not smoke. Identification with subgroups is associated with smoking.

Education of father and sex did not have any influence, but increasing age increased the likelihood that the young person smoked. Test for interaction and stratified analysis showed that best friend had substantial influence on 16-year old (OR=11.3), whereas this influence decreased among 17-20 year olds to a level from OR=3.7-6.1. Analysis of the effect of interaction between the variables showed an effect of accumulating the number of smokers in the milieu of the young person. OR was thus 78.9 for young people, who had parents, best friend and friends who smoked, compared to those who had only non-smokers in their surroundings.

Conclusion: This study showed that both smoking among parents and friends is related to smoking among young people. There is a need for health promotion that focus on the processes that determine this influence, in order to reduce the prevalence of smoking among young people. Intervention programmes should thus be based on a two-dimensional strategy, targeting both parents and relations of friendship.

1. Introduktion

1.1 Baggrund

Forebyggelse af rygning er særdeles vigtig i et folkesundhedsmæssigt perspektiv. Dels pga. de omfattende sundhedsskadelige konsekvenser der er forbundet hermed, dels pga. den høje prævalens af rygere i befolkningen. Siden 50erne har rygning været anerkendt som årsag til en lang række sygdomme, som fx hjerte-karsygdomme og lungekræft (Brønnum-Hansen & Juel 2002; Doll et al. 1994). I Danmark anslås det, at 13.000 dødsfald årligt kan skyldes rygning og at hver anden ryger dør af en sygdom, der kan relateres til rygning. Rygere lever i gennemsnit ca. 7-8 år kortere end ikke-rygere (Brønnum-Hansen & Juel 2002; Doll, Peto, Wheatley, Gray, & Sutherland 1994). Beregninger viser desuden, at middellevetiden ville stige med ca. tre år for mænd og to år for kvinder, hvis ingen i Danmark døde som følge af rygning (Brønnum-Hansen & Juel 2002)

Rygning er en risikofaktor, hvis effekt kan reduceres ved forebyggelse og der gøres da også en massiv indsats for både at få rygere til at holde op og for at begrænse antallet af nye rygere. I regeringens sundhedsprogram ”Sund hele Livet” er et af målene således, at antallet af rygere skal reduceres markant, dels gennem rygestop, dels ved at reducere antallet af nye rygere. Desuden understeges vigtigheden af en indsats blandt børn og unge (Regeringen 2002).

Trods et generelt fald i prævalensen på 10-15% over de sidste 10 år, er andelen af rygere i Danmark stadig høj. Således kan ca. 27% af den voksne befolkning karakteriseres som dagligrygere (Sundhedsstyrelsen 2003). Langt den største del af unge der ryger, debuterer før 16-års alderen (Nielsen et al. 2002). Blandt 16-20 årige er ca. hver femte dagligryger. Der er således en lavere prævalens af dagligrygere i de yngre end i de ældre aldersgrupper. Faldet i antallet af unge, der begynder at ryge er dog stagneret fra midt i 80erne (Holm 2002). Der er derfor fortsat et behov for viden om, hvilke faktorer og mekanismer, der medvirker til initiering og konsolidering af rygning blandt unge, for herigennem at kunne tilrettelægge målrettet forebyggende arbejde, der på sigt vil reducere antallet af rygere i Danmark.

Udover at være et folkesundhedsmæssigt problem, er rygning et sociologisk og kulturelt fænomen, der er bundet til identitet, sociale processer og kulturelle værdier, hvis årsager skal findes i et samspil mellem miljømæssige, socio-demografiske, adfærdsmæssige og personlige faktorer (U.S.Department of Health and Human Services 1994). Disse dimensioner er vigtige at inddrage i en diskussion af, hvordan de sundhedsmæssige mål nås, da et stort antal undersøgelser viser, at viden om helbredsmæssige konsekvenser alene ikke er tilstrækkelig til at forebygge rygning (Jensen T.B 2000;U.S.Department of Health and Human Services 1994).

På baggrund af rygningens komplekse karakter, har adfærdsforskere opstillet forskellige modeller, der forsøger at forklare årsagerne til rygning som en kombination af kognitive og sociale faktorer (Christensen & Albertsen 2002;Glanz & Rimer 1995;Holm, Kremers, & De Vries 2002). Det indeværende studie undersøger den komponent, der vedrører interpersonelle faktorerens betydningen for unges rygevaner, da omgivelsernes indflydelse er en veldokumenteret risikofaktor for, om unge begynder at ryge. Dette gælder ikke mindst de nære relationer, der findes i den unges umiddelbare miljø (U.S.Department of Health and Human Services 1994). Undersøgelsen vil fokusere på, hvordan unge påvirkes af de forskellige sociale relationer de indgår i. Til belysning af dette vil betydningen af hhv. forældre, venner og gruppetilhørsforhold for unges rygeadfærd blive undersøgt.

1.2 Litteratur

En lang række studier har vist, at en af de mest konsistente og stærkeste prædiktorer for unges rygeadfærd er indflydelse fra personer i omgivelserne (Avenevoli & Merikangas 2003;Kobus 2003;Tarrant et al. 2001;U.S.Department of Health and Human Services 1994). Ikke mindst den påvirkning, der kommer fra forældre og venner, har vist sig afgørende for unges adfærd. På baggrund heraf er sociale relationers betydning for unges rygning gennem tiden forsøgt belyst ud fra en bred vifte af analytiske tilgange med varierende anvendelse af variable, metoder og teorier. Det følgende afsnit er en gennemgang af den eksisterende litteratur, som belyser forældre og venners betydning for rygning blandt unge. Da undersøgelsens fokus vil være rettet mod de sociale relationer vil disse blive gennemgået først. Herefter følger litteratur der vedrører de variable, der er udvalgt som potentielle confounderer.

1.2.1 Forældre

En række studier undersøger familiens betydning for unges rygning, da familien antages at være den primære arena for videreførelse af sociale og kulturelle karakteristika i form af adfærd og normer (Avenevoli & Merikangas 2003). Et litteraturstudie, der opsummerer forskningen på området finder, at sammenhængen mellem forældre og unges rygevaner er svag og inkonsistent til trods for, at forældres indflydelse har betydning for mange typer ungdomsadfærd (Avenevoli & Merikangas 2003; Gecas & Seff 1990). Undersøges betydningen af hhv. mors og fars adfærd hver for sig, tyder resultater på, at mors rygestatus har større betydning end fars og at sammenhængen kan være køns-symmetrisk, således at mors rygning påvirker døtre mere end sønner og at fars rygning påvirker sønner mere end døtre (Wickrama et al. 1999). De modstridende resultater tilskrives dels metodologiske problemstillinger, som fx de varierende definitioner af anvendte variable for rygestatus og venskabsrelationer, dels typen af design der anvendes i undersøgelserne. Dette komplicerer en direkte sammenligning af resultater undersøgelserne imellem (Darling & Cumsille 2003). Der savnes derfor stadig forskning, der kan give et mere entydigt svar på spørgsmålet om karakteren af forældrenes betydning for unges rygeadfærd.

1.2.2 Venner

En anden del af forskningen i unges sociale relationer og rygning beskæftiger sig med venskabsrelationers betydning for rygestatus. Som nævnt er dette en relation, det i ungdomsårene anses for at være af væsentlig betydning. Der er dog i undersøgelserne stor forskel på, hvilket niveau af venskabsrelationen forskerne interesserer sig for. Således er det i nogle studier sammenhængen mellem den unges og dennes bedste vens rygning der undersøges (Kandel 1978; Kobus 2003; Maxwell 2002; Nichter et al. 1997; Paavola M, Vartiainen, & Puska 1996), hvor det i andre er andelen af rygere blandt nærmeste venner, der anvendes som uafhængig variabel (de Vries et al. 2003; Ennett, Bauman, & Koch 1994; Stacey A.W et al. 1990; Tyc et al. 2004; Wills et al. 2004). Andre undersøgelser har rettet interessen mod betydningen af større enheder som klikker eller subkulturer (Bandura 1997; La Greca, Prinstein, & Fetter 2001; Lloyd B 1997; Norton, Lindrooth, & Ennett 1998; Tarrant, North, Edridge, Kirk, Smith, & Turner 2001; Verkooij, Nielsen, & Petersen 2004). Undersøgelsesresultaterne kan pga. deres forskellige foci derfor være svære at sammenligne. Dette kan dog også ses som en form for metodetriangulering, da resultaterne

valideres, hvis de samme fund gøres i flere studier uafhængigt af design og metode. Således finder undersøgelser en stærk sammenhæng mellem venners og den unges rygeadfærd, uanset hvorledes variabelen venner defineres.

1.2.2.1 Social indflydelse eller selektion

En del undersøgelser beskæftiger sig med at forklare den sammenhæng, der ses mellem rygning hos den unge og dennes venner. Denne diskussion fokuserer på, hvorvidt homogenitet i rygestatus mellem den unge og dennes venner kan tilskrives indflydelse eller selektion (Engels et al. 1997; Ennett & Bauman 1996; Kandel 1978; Kobus 2003; Maxwell 2002; Nichter, Nichter, Vuckovic, Quintero, & Ritenbaugh 1997; Norton, Lindrooth, & Ennett 1998). Traditionelt har det været opfattelsen, at denne homogenitet skyldes social indflydelse, hvor det enkelte gruppe-medlem påvirkes af andre medlemmers adfærd og holdninger, enten direkte ved pres eller opfordring eller indirekte ved at overtage gruppens konventionelle normer og handlinger. Der har dog været stillet spørgsmålstejn ved denne opfattelses gyldighed og nogle forskere har peget på selektion som forklaring på homogenitet i venskaber. Ifølge selektions-teorien vælger unge venner, der ligner dem selv i adfærd og attituder. Norton et al. finder i deres resultater belæg for, at sammenhængen mellem rygning hos unge og venner skyldes indflydelse (Norton, Lindrooth, & Ennett 1998). Et andet studie tilskriver indflydelse og selektion lige stor betydning (Ennett & Bauman 1994). Dog peger flere undersøgelser på, at indflydelse fra venner overestimeres, når der ikke kontrolleres for selektion. Dette har medført, at venners indflydelse på unge ofte er blevet overvurderet, om end der stadig er enighed om, at en sådan association eksisterer (Engels, Knibbe, Drop, & de Haan 1997; Ennett & Bauman 1996; Kandel 1978).

1.2.3 Forældres versus venners betydning for rygning hos unge

En anden gruppe studier forsøger at afgøre, hvorvidt forældre eller venner har størst betydning for unges rygevaner (Bauman, Carver, & Gleiter 2001; de Vries, Engels, Kremers, Wetzels, & Mudde 2003; Flay et al. 1994; Flay et al. 1998; Paavola M, Vartiainen, & Puska 1996; Tyc, Hadley, Allen, Varnell, Ey, Rai, & Lensing 2004). Mange studier viser en tendens til, at venners indflydelse på rygning hos unge er stærkere end forældrenes i ungdomsårene, hvilket tilskrives frigørelse fra forældrene og den stigende orientering mod venner og kammerater (Avenevoli & Merikangas

2003;Bauman, Carver, & Gleiter 2001;Kobus 2003). Denne antagelses gyldighed er dog genstand for diskussion, hvilket illustreres af den følgende gennemgang af undersøgelser, der beskæftiger sig med denne problemstilling.

Flay et al. kommer frem til resultater, der bekræfter en større indflydelse fra venner end fra forældre, men peger på, at associationen kan afhænge af, hvilket rygestadium der er tale om (Flay, Hu, Siddiqui, Day, Hedeker, Petraitis, Richardson, & Sussman 1994). Disse studier klassificerer de unge efter ryge-faser ud fra deres ryge-profil ifht. hyppighed og mængde af cigaretter der ryges. Den unge kan således siges at befinde sig et givent sted inden for et kontinuum af rygefaser. Således opstille Flay et al. i deres undersøgelse fire stadier: et forberedende stadium, et forsøgsstadium, et eksperimenterende stadium og et stadium med regelmæssig rygning. Det første stadium involverer dannelsen af viden om og forventninger til rygning. På andet stadium gøres de første forsøg med rygning sammen med venner eller evt. alene. De erfaringer der gøres på dette stadium, kan føre den unge videre til det eksperimenterende stadium, der indebærer gentagende, men irregulær rygning over en længere periode, fx fest-rygning. Nogle vil herefter udvikle regelmæssig brug (mere end én gang ugentligt) og evt. afhængighed.

Resultater viser, at venner er mere betydningsfulde for rygestart, hvor forældre kun har en indirekte effekt. Fundene styrkes i et senere studie, hvor fire rygestadier undersøges separat med henblik på prædiktorer for overgang mellem de forskellige stadier (Flay, Phil, Hu, & Richardson 1998). Resultaterne viser, at venner har størst betydning for overgang mellem de indledende stadier, hvorimod forældre betyder mest for, om den unge går fra et eksperimenterende stadium til at være regelmæssig ryger. I lighed hermed finder et andet studie en sammenhæng mellem forældres rygning og unges status som rygere, hvorimod unge ikke-rygeres intentioner om at ryge i højere grad skyldes venners indflydelse (Tyc, Hadley, Allen, Varnell, Ey, Rai, & Lensing 2004).

Med data fra et kohorte-studie viser De Vries et al., at unges rygning er stærkest associeret med rygning blandt venner og bedste ven, når data fra baseline-studiet analyseres, men at fundene fra de efterfølgende follow-up undersøgelser ændrer dette resultat, så indflydelsen fra forældre og venner er lige stor (de Vries, Engels, Kremers, Wetzels, & Mudde 2003).

Due og Holsteins undersøgelse af danske skolebørn (Due & Holstein 2000) viser påvirkning fra både forældre og venner på børns rygevaner, men finder i tillæg hertil, at der er tale om en interaktions-effekt mellem variablene, således at de gensidigt forstærker hinanden. Der fås øget effekt, når antallet af rygere i omgivelserne stiger.

Fundene i de forskellige undersøgelser er altså ikke entydige og det tyder på, at den overordnede antagelse om, at venner har større betydning for unges rygning end forældrene, kan skyldes metodiske implikationer: nogle undersøgelser er tværsnitsstudier, hvor andre er longitudinelle og nogle inddeler respondenterne efter rygestadier, hvorimod andre definerer rygning som en dikotom ja/nej variabel. En gennemgang af litteraturen på området giver således ikke et konsistent svar på spørgsmålet om, hvorledes venner og forældres rygestatus betinger den unges rygestatus.

1.2.4 Køn

Flere studier undersøger hvorvidt de sociale relationers betydning afhænger af køn og alder. Mange undersøgelser peger på, at piger synes at være mere modtagelige for påvirkning af sociale faktorer end drenge, hvilket til dels kan forklares med, at piger ofte har stærkere sociale bånd til forældre og er mere venne-orienterede end drenge (Ennett, Bauman, & Koch 1994; Flay, Hu, Siddiqui, Day, Hedeker, Petraitis, Richardson, & Sussman 1994; Flay, Phil, Hu, & Richardson 1998; Nichter, Nichter, Vuckovic, Quintero, & Ritenbaugh 1997; Nichter 2003; Norton, Lindrooth, & Ennett 1998).

1.2.5 Alder

I relation til alder har det været en udbredt opfattelse, at indflydelse fra forældre mindskes, mens indflydelse fra venner øges med stigende alder, i takt med den øgede selvstændighed og løsrivelse fra familien, der generelt karakteriserer ungdommen som livsfase (Avenevoli & Merikangas 2003; Bauman, Carver, & Gleiter 2001; Kobus 2003). Bauman et al. finder dog overraskende, stik imod denne opfattelse, at effekt af indflydelse fra venner og forældre ikke varierer med alder (Bauman, Carver, & Gleiter 2001). De her nævnte studier har alle fokuseret på unge i aldersgruppen 12-18 år. Det har ikke været muligt at identificere studier, der belyser, hvorledes sociale relationer påvirker et segment af ældre unge i forhold til en yngre gruppe.

1.2.6 Socioøkonomisk status og rygning hos unge

I en lang række studier undersøges det, hvorvidt der findes en sammenhæng mellem rygning blandt unge og socio-økonomisk status (Green et al. 1991; Sweeting & West 2001). Selv om fundene i de forskellige undersøgelser varierer, er der overvejende belæg for, at ryge-prævalensen blandt unge stiger med faldende grad af uddannelse hos far (Mittelmark et al. 1987; Waldron & Lye 1990).

Opsummering af resultater fra den gennemgåede litteratur:

- Ringe støtte til indflydelses-paradigmet: unge ryger ikke, fordi de påvirkes eller presses af kammerater.
- Bekræftelse af selektions-paradigmet: unge vælger venner, der ligner dem selv i adfærd og holdning.
- Støtte til forældre-paradigmet: forældre har afgørende betydning for normer og værdier og præger derigennem den unges attituder og adfærd i langsigtet perspektiv.
- Indflydelse fra venner er stærk i ungdomsårene, hvorimod forældrenes indflydelse er stabil livet igennem.

1.3 Formål og rationale

1.3.1 Formål

Emnet for afhandlingen er valgt ud fra ønsket om at opnå indsigt i, hvordan unges rygning påvirkes af forældre og venner. Dette emne er vigtigt, da de negative helbredsmæssige konsekvenser af rygning er et faktum og viden om årsager til rygeinitiering blandt unge er afgørende for effektiv forebyggelse. Man ved allerede, at unges rygevaner er påvirket af forældre og venner. Efter gennemgang af litteratur på området, er læseren dog stadig efterladt med en usikkerhed om, hvilke relationer der har størst betydning og hvilke indflydelsesprocesser, der indvirker på sammenhængen mellem rygning hos den unge og rygning hos forældre og venner. Ligeledes er der tvivl om, hvilken rolle køn og alder spiller i denne dynamik. Det er denne undren, der ligger til grund for undersøgelsen. I det følgende afsnit konkretiseres afhandlingens problemstilling og hypoteser.

Afhandlingens formål er derfor at undersøge sociale relationers betydning for 16-20 årige danske unges rygeadfærd, med særlig vægt på de enkelte relationers relative indflydelse. Undersøgelsen vil perspektivere fund fra tidligere studier på området ud fra egne analyser af data fra en dansk spørgeskemaundersøgelse blandt 16-20 årige unge.

De variable for sociale relationer der indgår i undersøgelsen er rygestatus hos hhv. mor, far, bedste ven, rygning blandt nærmeste venner, samt rygeadfærd i den subgruppe den unge identificerer sig med. Herved vil afhandlingens resultater være med til at belyse, hvordan unge påvirkes af de forskellige sociale arenaer de færdes i. Resultaterne af analysen vil være af relevans for forebyggende tiltag, der med udgangspunkt i social indflydelse og sociale relationer, arbejder for at nedbringe rygeprævalensen blandt unge.

1.3.2 Undersøgelsens teoretiske fundament: Ungdom og Social interaktion

En væsentlig del af forskningen inden for sociale relationer og rygning/sundhedsadfærd er baseret på socialiseringsteori, der bygger på den opfattelse, at individers adfærd og holdninger især påvirkes af personer i de nære omgivelser (Abrams & Hogg 2004; Avenevoli & Merikangas 2003; Glanz & Rimer 1995; Kobus 2003; Oetting, Deffenbacher, & Donnermeyer 1998; Oetting & Donnermeyer 1998; Tarrant, North, Edridge, Kirk, Smith, & Turner 2001). Ifølge socialiseringsteori vil en persons identitet skabes i en social kontekst og kan ikke ses som isoleret herfra (Bay 1984; Fornäs 1995; Jenkins 1996). Individer definerer sig selv gennem social interaktion og interpersonelle relationer. Det antages, at udvikling af identitet sker med baggrund i rekonstruktion og internalisering af de sociale repræsentationer, der er tilgængelige i den umiddelbare omverden, ikke mindst gennem forældre og venner. Denne identitetsskabende proces anses for at være et fortløbende projekt og afsluttes derfor ikke i en bestemt livsfase.

Dog tillægges ungdommen særlig stor betydning hvad angår en gradvis etablering af identitet (Fornäs 1995; Lloyd B 1997; Ziehe 1989). Denne fase ses mere end nogen anden som karakteriseret af store fysiologiske, sociale og psykologiske ændringer. Den unge mødes af krav om ansvar, selvstændighed, modenhed, rationalitet, kontrol, præstationer og målrettethed (Bay 1984; Fornäs 1995; Wickrama, Conger, Wallace, & Elder, Jr. 1999). I ungdommen overtages forældrenes rolle som socialiserende agenter i stigende grad af kammeraterne (Bauman, Carver, & Gleiter 2001; Darling & Cumsille 2003; Maxwell 2002; Tarrant, North, Edridge, Kirk, Smith, & Turner 2001). Den unge ønsker ofte at skabe et selv-billede, der adskiller vedkommende fra forældrene og i denne proces får venner øget betydning som rollemodeller der imiteres (Gecas & Seff 1990). Unges adfærd kan derfor ikke betragtes isoleret fra det sociale miljø den unge bevæger sig i. Dette formodes også at gælde for identiteten som ryger, hvorfor årsager til rygning også må findes i en social kontekst, hvori den unge er genstand for impulser fra forældre, venner og andre dele af det sociale miljø.

Afhandlingens problemstilling er funderet i antagelsen om, at rygning som adfærdsfænomen opstår i interpersonelle processer og at unge befinder sig i en livsfase, hvori social indflydelse er særlig betydningsfuld for konstruktionen af selvidentitet, der bl.a. udtrykkes gennem en bestemt adfærd. I diskussionen vil teorier, som forsøger at forklarer disse processer mere generelt, blive inddraget til perspektivering af resultaterne.

1.3.3 Rationale

I forhold til tidligere undersøgelser vil afhandlingen kunne bidrage til diskussionen om social indflydelse og rygning blandt unge på flere områder. For det første er datamaterialet fra MULD-undersøgelserne temmelig omfattende. Således er der over fire år indsamlet data, der i alt dækker besvarelser fra 14 294 unge. Dette giver mulighed for at opnå stor styrke i analyser, selv når disse foretages på mindre strata. Undersøgelserne giver desuden mulighed for at undersøge gruppen af 16-20 årige, der stort set har været forbigået i hidtidig forskning, der typisk har beskæftiget sig med en yngre målgruppe.

For det andet har det ikke været muligt at identificere studier, der inddrager den kombination af variable, der er valgt i dette studie. Her inddrages variable for sociale relationer, der bevæger sig fra det proximale (forældre) til det mere distale (subkultur). Man ved allerede, at forældre og venner påvirker unge, men der hersker stadig tvivl om indflydelsens omfang. Det er derfor interessant at se på de forskellige variables relative betydning, når de sammen indgår i en analyse.

Endvidere vil aspekterne køn, alder og socioøkonomisk status blive belyst og sammenlignet med fund fra andre undersøgelser (jf. afsnit 1.2 om litteratur).

1.4 Problemformulering

Er rygning hos forældre, bedste ven, venner og subgruppe associeret med rygevaner hos 16-20 årige?

Er denne association afhængig af køn, alder og socio-økonomisk status?

1.4.1 Arbejds-spørgsmål og hypoteser:

1. Hvilken betydning har rygestatus hos forældre, bedste ven, venner og subgruppe for unges rygevaner?

Hypotese I:

Unge rygeadfærd påvirkes af både forældre og venskabsrelationer, men venner har større betydning end forældre.

2. Hvad sker der med betydningen af forældre, bedste ven, venner og subgruppe for den unges rygevaner i en multivariabel analyse, hvor alle variable er gensidigt justerede?

Hypotese II:

Sammenhængene for hver variabel svækkes i en multivariabel analyse.

3. Er der forskel på, hvordan piger og drenge påvirkes af forældre, bedste ven, venner og subgruppe mht. rygestatus?

Hypotese III:

Piger og drenge påvirkes ikke ens af de relationer, de indgår i: piger er mere modtagelige for social indflydelse. Associationen mellem unge og forældre er karakteriseret ved køns-symmetri: mødre og fædre har størst indflydelse på hhv. døtre og sønner.

4. Er der forskel på, hvordan de forskellige aldersgrupper påvirkes af hhv. forældre, bedste ven, venner og subgruppe?

Hypotese IV:

Betydningen af forældre svækkes med stigende alder, hvorimod betydningen af venskabsrelationer styrkes.

5. Findes en interaktions-effekt imellem variablene forældre, bedste ven, venner og subgruppe mht. unges rygestatus?

Hypotese V:

Den samlede effekt af forskellige associationer på unges rygestatus i kombination er større end den additive effekt af de enkelte variable.

2. Materiale og metode

2.1 Monitorering af Unges Livsstil og Dagligdag (MULD)

Afhandlingens empiriske afsnit er bygget op omkring en analyse af data fra spørgeskemaundersøgelserne ”Monitorering af Unges Livsstil og Dagligdag” (MULD). MULD-undersøgelserne er et samarbejde mellem Kræftens Bekæmpelse og Sundhedsstyrelsens Center for Forebyggelse.

Undersøgelsesernes fokus er sundhedsvaner, livsstil og dagligdag blandt unge i alderen 16-20 år og er siden 2000 blevet gentaget årligt ved at 3000 unge i aldersgruppen er blevet udtrukket ved en landsdækkende simpel tilfældig stikprøve. Derudover er 2-3 amter hvert år blevet inviteret til at deltage med stikprøver på 1000-1500 personer, hvilket vil sige i alt ca. 4500 individer årligt. Spørgeskemaet er bygget op om en række kernespørgsmål, der går igen år for år. Derudover er der hvert år formuleret tillægsspørgsmål til at belyse et særligt tema, fx regional variation, aldersforskelle o.l. Svarprocenten har årene igennem ligget omkring 70% (Groth, Nielsen, & Ringgaard 2003;Nielsen et al. 2002;Nissen & Nielsen 2004). Spørgeskemaerne er bygget op om områderne fysisk aktivitet, brug af rusmidler, helbred, trivsel, samt demografiske oplysninger. Spørgsmålene er i vid udstrækning anvendt og valideret i tidligere studier. Endvidere er spørgeskemaet testet på målgruppen ved fokusgruppeinterviews.

Blandt de respondenter, der indgår i MULD-undersøgelserne, er andelen af drenge og piger der ryger stort set ens, men med en mindre overvægt af piger (56% piger mod 44% drenge) (Nissen & Nielsen 2004). Aldersfordelingen er nogenlunde jævnt fordelt med ca. 20% i hver af aldersgrupperne mellem 16 og 20 år, hvilket er i overensstemmelse med baggrundsbefolkningen (Nissen & Nielsen 2004). Dog ses en lille tendens til overrepræsentation blandt de yngste og en tilsvarende underrepræsentation af de ældste aldersgrupper. Da der er sammenhæng mellem alder og rygning, hvor prævalensen er stigende med stigende alder, betyder dette, at den samlede andel af rygere kan være underestimeret. Der er i undersøgelserne en overrepræsentation af

uddannelsessøgende unge i forhold til befolkningen som helhed (Nissen & Nielsen 2004). Dette kan skævvride resultaterne, da unge fra lavere socioøkonomiske grupper ofte har en anden risikoprofil end de højere grupper. Rygning er fx mere udbredt blandt lavt uddannede, hvorimod alkoholforbruget er højere blandt højtuddannede (Statens Institut for Folkesundhed 2002).

Bortfaldsanalyse af MULD-data foretaget af Kræftens Bekæmpelse viser, at sundhedsadfærd og trivsel på visse punkter er anderledes blandt de unge, der ikke har besvaret spørgeskemaet, sammenlignet med gruppen af respondenter. Mønstret er dog ikke konsistent, og det konkluderes, at der ikke kan peges på oplagte justeringer af undersøgelsens estimer (Nielsen, Ringgaard, Broholm, Sindballe, & Olsen 2002). Overordnet må undersøgelsen siges at kunne generaliseres til baggrundsbefolkningen (Nissen & Nielsen 2004).

2.1.1 Datamateriale

I denne afhandling indgår data fra MULD-undersøgelserne 2000-2003, for hvilke der på nuværende tidspunkt foreligger data. Formålet med en sammenlægning af data fra de enkelte år har været at opnå en stikprøve, som størrelsesmæssigt kan bære en mere detaljeret statistisk analyse. Da der ikke er store udsving på svarfordelingen fra år til år, er en sådan sammenlægning af data acceptabel. Af i alt 21 000 udsendte skemaer er 14 294 besvaret, hvilket resulterer i en svarprocent på tværs af undersøgelserne på ca. 68%. Selvom der er mindre forskelle mellem de enkelte amter, vurderes det, at disse er marginale (Groth, Nielsen, & Ringgaard 2003). Derfor inddrages også de enkelte amter i det samlede datamateriale. Der er forud for afhandlingens analyser foretaget sammenlignende bivariable analyser for de aktuelle variable for hhv. et enkelt år (2002) og alle år lagt sammen (analyser ej gengivet). Trods små forskelle er tendenserne de samme. På baggrund af resultater fra disse analyser, skønnes det forsvarligt at sammenlægge data fra de fire nævnte undersøgelser mhp. en videre analyse.

Tidligere tal for rygning blandt unge i Danmark fra MULD-undersøgelserne har vist, at ca. 25% af de unge ryger mere end én gang om ugen og at næsten 90% af de, der begynder at ryge, begynder i 12-16 års alderen (Nielsen, Ringgaard, Broholm, Sindballe, & Olsen 2002). Det er derfor rimeligt at antage, at en stor del af de unge der indgår, har etableret en identitet som rygere på det tidspunkt,

hvor de deltager i undersøgelsen. Den andel af rygere der identificeres, er således et acceptabelt mål for, hvor mange unge, der vil udvikle et stabilt tobaksforbrug i løbet af ungdomsårene.

2.2 Variable

Der er i dette studie inkluderet 8 uafhængige variable, hvoraf variablen subgruppe yderligere er opdelt i 9 underkategorier. De uafhængige variable er dels variable for forskellige typer af sociale relationer, der antages at øve indflydelse på unges rygevaner, dels variable der kan optræde som confoundere¹ for unges rygning. Den afhængige variabel er den unges rygestatus ud fra spørgeskemaets spørgsmål om rygning (spørgsmål 32²). De anvendte variable defineres i de følgende afsnit.

2.2.1 Uafhængige variable

2.2.1.1 Forældre

Information om forældres rygestatus er hentet fra spørgeskemaets spørgsmål 40a og c, hvor respondenterne angiver om deres mor hhv. far ryger. Spørgeskemaet giver mulighed for tre svarkategorier (1=ja, 2=nej, 3=har ikke mor/far). I analyserne dikotomiseres variablene ved at ekskludere kategori 3. Forældrenes betydning for den afhængige variabel indgår i alle analyser som opdelt i hhv. mors og fars indflydelse for sig. Dette valg er foretaget for at kunne undersøge, om de to forældre har forskellig betydning ud fra den antagelse, at indflydelse fra de to forældre ikke nødvendigvis er den samme. Dette er ikke mindst interessant i relation til alder og køn.

2.2.1.2 Bedste ven

Til belysning af betydningen af venners rygevaner er valgt tre variable, der repræsenterer forskellige typer venskabsrelationer. De valgte variable dækker venskabsdimensioner der spænder fra den mest intime og personlige relation i det dyadiske forhold mellem den unge og dennes bedste ven, over gruppen af tætte venner, til de mere upersonlige og abstrakte relationer, der karakteriserer større enheder, sammensat af personer, der identificerer sig med samme subkultur. Således vil det

¹ Når begrebet confounder anvendes i denne afhandling, refereres der til en tredje variabel, der skævvrider estimatet af associationen mellem uafhængig variabel og afhængig variabel. Der skelnes således ikke mellem ”ægte” confoundere og co-variable.

² Når der i det følgende angives numre på spørgeskemaets enkelte spørgsmål refereres til spørgeskema fra 2003 (se bilag A).

være muligt at identificere, om der er relationer der påvirker unge mere end andre. I lighed med variabelen for forældres rygestatus, er information om rygning hos den unges bedste ven hentet fra spørgsmål 40g. Også her dikotomiseres variabelen ved at udelukke svarkategorien ”har ikke bedste ven”.

2.2.1.3 Venner

Spørgeskemaets spørgsmål 41 udgør grundlaget for en dikotomiseret re-kodning af variabelen for rygestatus blandt den unges venner. Spørgsmålet har i spørgeskemaet fem svarkategorier (1=flest der ryger, 2=næsten lige mange der ryger og ikke ryger, 3=flest der ikke ryger, 4=ingen der ryger, 5=ved ikke¹). Kategorierne 1 og 2 slås sammen til ”flest ryger” og kategorierne 3 og 4 til ”flest der ikke ryger”. De respondenter der har svaret ”ved ikke” udelades fra analysen af betydningen af venners rygestatus. Derved er der fare for, at vigtig information tabes. Der er dog kun 2.8%, der har valgt svarkategori 5, hvorfor man må skønne, at ekskluderingen af respondenter, der vælger dette svar ikke har afgørende indflydelse på denne analyse.

2.2.1.4 Subgruppe

Denne dimension er i MULD belyst ved spørgsmål 28, hvori respondenterne angiver, hvor enige de ville være, hvis de blev identificeret med forskellige subgrupper (”sporty”, ”pop”, ”hip-hop/skater”, ”bodybuilder”, ”stille”, ”techno freak”, ”computer-nørd”, ”religiøs”, ”hippie”). Dette er et mål for, i hvor høj grad den unge identificerer sig med en given gruppe, hvilket igen er afgørende for, om den unge vil overtage den adfærd der karakteriserer gruppen. Der gives i spørgeskemaet fem svarmuligheder (1=helt enig, 2=delvis enig, 3=hverken enig eller uenig, 4=delvis uenig, 5=helt uenig). Variabelen dikotomiseres ved at sammenlægge kategori 1 og 2 til ”enig” og kategori 3, 4 og 5 til ”ikke enig”.

Der er dog en række komplikationer forbundet med anvendelsen af netop denne variable. Proceduren for inkludering kræver derfor en nøjere gennemgang, som gives i det følgende afsnit.

¹Bemærk venligst, at i bilag I er svarkategori 4 og 5 kodet som hhv. 5 og 4.

Respondenterne har i deres besvarelse mulighed for at indikere enighed i tilhørsforhold med flere grupper. Omtrent 40% af respondenterne har kun erklæret sig enige i ét gruppe-tilhørsforhold. Lidt over 20% identificerer sig ikke med nogen af grupperne. Der er altså hele 40%, der identificerer sig med mere en én gruppe, hvorfor spørgsmålets udformning må formodes at afspejle virkeligheden i og med, at det er muligt at tilkendegive identifikation med flere grupper. Men når variabelen anvendes i en analyse giver dette vanskeligheder. Hvis variabelen inddrages uden videre, vil den association der findes mellem rygning og gruppe ikke give megen information. Hvis en respondent fx har angivet at være enig i at blive kaldt både ”sporty” og ”computer-nørd”, vil estimerne ikke kunne fortælle, hvorvidt det er påvirkning fra den ene eller den anden subgruppe, der resulterer i en højere eller lavere risiko for at være ryger.

På baggrund heraf er der foretaget en selektion af de besvarelser, der kun har tilkendegivet enighed i at tilhøre én gruppe. Dette muliggør en analyse af associationen mellem subgruppe og udfald, der ellers ikke ville have været mulig, med mindre man også inkluderede forskellige kombinationer af grupper. Men selektionen resulterer i, at kun 40% af det oprindelige datamateriale bevares for denne variabels vedkommende. Derudover kan en sådan selektion være behæftet med bias, hvis de respondenter, der nu behandles i analyserne adskiller sig fra resten. Dette vil i sidste ende svække studiets generaliserbarhed.

Ved selektion af den nævnte gruppe opstår et problem, når variabelen inddrages i en multivariabel analyse i en model med alle variable. SAS programmet vil for gruppe-variabelen kun udføre analyser på de inkluderede 40%, hvorved information om de øvrige 60% mistes, også for de andre variables vedkommende. For at kontrollere, om dette har betydning for estimerne, er der derfor udført to analyser: én hvor de øvrige 60% af datamaterialet inddrages i modellen, ved at inkludere dem i en ny kodning af variabelen og én hvor analyserne udføres udelukkende på de 40%, der har svaret at de er enige ét sted. Resultaterne fra de to analyser er derefter sammenholdt (ej gengivet). Det fremgår, at estimerne ændrer sig en smule, men ikke voldsomt. Dette kan tolkes således, at der for variablene mor, far, bedste ven og venner ikke er nogen nævneværdig forskel mellem respondenter, der har udtrykt enighed om et enkelt gruppetilhørsforhold og de respondenter, som har udtrykt enighed om gruppetilhørsforhold til mere end én subgruppe. Dog kan man stadig ikke udelukke en

vis risiko for selektionsbias som følge af denne selektion. De øvrige analyser af familie og venners rygestatus inkluderer samtlige respondenter, altså også den gruppe af respondenter, som har udtrykt, at de identificerer sig med mere en én subgruppe.

2.2.2 Confoundervariable

De følgende variable er valgt som potentielle confoundere, hvis effekt der justeres for i den multivariable analyse. Disse variable er valgt, da de i flere studier har vist sig at have en selvstændig effekt på unges rygeadfærd og derfor bør inddrages som mulige confoundere i multivariable analyser.

2.2.2.1 Alder

Aldersvariablen i spørgsmål 2 er bibeholdt i sin oprindelige form, således at hver af de fem årgange 16-20 år tæller som fem separate aldersgrupper i analysen (16 år, 17 år, 18 år, 19 år, 20 år). Denne opdeling er valgt for at teste hypotesen om, at betydningen af forældre og venners rygestatus varierer for forskellige aldersgrupper.

2.2.2.2 Køn

Kønsvariablen i spørgsmål 1 er anvendt uændret.

2.2.2.3 Socio-økonomisk status

Da der er belæg for, at fars uddannelse er en valid indikator for socio-økonomisk position (Liberatos, Link, & Kelsey 1988), er dette valgt som proxy-mål for den unges socio-økonomiske status. Kategorisering af uddannelsesniveau er baseret på spørgeskemaets spørgsmål 9, der indeholder ti svarkategorier (1=7 eller færre års skolegang, 2=8-10 års skolegang, 3=specialarbejder, 4=lærlinge- eller anden faglig uddannelse, 5=gymnasial uddannelse, 6=kort videregående uddannelse, 7=mellemlang videregående uddannelse, 8=lang videregående uddannelse, 9=ved ikke, 10=andet). Til støtte for denne besvarelse er der for kategori 3-8 angivet eksempler og kategori 10 giver mulighed for på en linie at skrive alternative svar. Da det af analyse-mæssige årsager ikke er hensigtsmæssigt i en analyse at operere med så mange kategorier, er variabelen omkodet til at indeholde tre kategorier, således at svarkategorierne 1,2 og 3 slås sammen

til ”ingen uddannelse”, 4,5 og 6 til ”kort uddannelse” og 7 og 8 til ”lang uddannelse”. Kategorierne 9 og 10 inddrages ikke og ekskluderes dermed fra analysen af SES. Omkodningen er foretaget, så de tre kategorier er repræsenteret med ca. en tredjedel af respondenterne hver.

2.2.3 Den afhængige variabel

Spørgeskemaet indeholder en variabel, hvor den unge angiver, om vedkommende ryger (spørgsmål 32). Denne er anvendt i konstruktionen af den variabel, der i analysen anvendes som den afhængige variabel, der angiver den unges rygestatus. I sin oprindelige form indeholder variabelen fire svarkategorier (1=ja, hver dag; 2=ja, mindst én gang om ugen; 3=ja, men sjældnere end hver uge; 4=nej, jeg ryger ikke). Variablen dikotomiseres således, at kategori 1 og to lægges sammen til ”ryger” og kategori 4 bibeholdes som ”ryger ikke”. Dette er i overensstemmelse med internationale studiers definition af rygning (Holm 2002). Kategori 3 ekskluderes, da det ikke er naturligt at inkludere den i hverken ”ryger” eller ”ikke-ryger” kategorien. Da kun knap 6% af svarene falder i denne kategori, er det derfor fundet hensigtsmæssigt at udelukke denne svarkategori fra analyserne.

2.3 Statistisk analyse

Resultatafsnittet består af en deskriptiv del, samt en egentlig analysedel. Analysestrategien er valgt med henblik på at kunne besvare problemformuleringens hypoteser bedst muligt med de analytiske metoder, der er erhvervet under MPH-uddannelsen.

I den deskriptiv gennemgang af data opstilles først en tabel med respondenternes karakteristika, med henblik på at give et indtryk af den studiepopulation, der danner grundlag for det behandlede datamateriale. Herefter opstilles en frekvenstabel, hvoraf distribution af udfaldsvariablen (rygeprævalensen) fremgår, indikeret for hver af de inddragede uafhængige variable. I begge tabeller angives fordelingen i hhv. % og antal (N) ud af det samlede antal besvarelser (14 294).

Som første led i analysen foretages bivariable analyser med Wald Chi-square test for signifikans. Der udregnes odds ratio (OR) og tilhørende 95% sikkerhedsintervaller (CI) for sammenhængen mellem unges rygestatus og hver af de uafhængige variable, samt potentielle confoundere. Alle uafhængige variable ($P \leq 0.05$), der viser at have en signifikant association med den afhængige

variabel i den bivariabel analyse, vil herefter blive inddraget i en multivariabel regressionsanalyse, hvor der justeres for effekten af de udvalgte potentielle confoundere. I denne analyse beregnes der således OR udregnet for de tilbageværende signifikante variable.

For at besvare undersøgelsens hypotese om, at forældre og venners indflydelse på unges rygevaner er betinget af køn og alder, er der herefter udført test for interaktion vha. de i SAS udregnede type III analyser. Interaktionsled er tilføjet den logistiske model og ekskluderet trinvist, det mindst signifikante led først. Ved interaktion mellem variable er der herefter foretaget stratificerede analyser.

I den multivariabel analyse blev risikoen for hver enkelt variabel undersøgt. Denne analysen fortæller dog ikke, om der findes en interaktions-effekt imellem variablene, som det antages i hypotese IV. For at undersøge dette, blev der foretaget analyser baseret på de forskellige mulige kombinationer af rygeadfærd hos personer i den unges omgivelser. Logistisk regressionsanalyse blev udført med en ny variabel indeholdende de mulige kombinationer. Den lavest mulige rygeeksponering i hvilken hverken mor, far, bedste ven eller venner ryger, blev sat som referencekategori (OR=1).

Alle statistiske analyser er foretaget ved hjælp af SAS System for Windows V8.

3 Resultater

3.1 karakteristik af respondenter

En generel beskrivelse af studiepopulationen fremgår af Tabel 1, hvori respondenterne beskrives ud fra relevante baggrundsvariable. Det ses, at der er en lille overvægt af piger blandt svarpersonerne (55.8%). Mht. alder er fordelingen jævn, med ca. en femtedel i hver af de fem alderskategorier. Den største andel af de unge er i gang med en eller anden form for uddannelse (80.0%). Der er en overvægt af unge med gymnasial uddannelse i forhold til andre uddannelsesretninger (52.0%). Af de, der ikke går i skole eller er under uddannelse (5.0%), har ca. 49.0% erhvervsarbejde, 31.9% tager sabbatår og mindre andele aftjener værnepligt, er arbejdsløse o.l. Mødres uddannelsesniveau er generelt et smule højere end fædres, da 26.7% mødre ikke har anden uddannelse end grundskole, hvorimod andelen af fædre, der ingen uddannelse har er en anelse højere, 32.1%. Desuden er der en større andel af mødre end fædre, som har en lang uddannelse (hhv. 41.9% og 37.5%). Knap en tredjedel af respondenterne har forældre, der er skilt (31.4%). 76.1% angiver, at de er protestanter. Andre trosretninger er kun repræsenteret ved relativt små andele af svarpersoner (0.2 – 3.5%). 18.4% svarer i kategorien andet/ ikke-troende/ ved ikke. 75.0% af respondenterne bor med deres mor og 60.0% med deres far. Næsten halvdelen (45.0%) bor også sammen med søskende. Mindre andele bor sammen med stedforældre, venner, partner eller alene (i alt 23.0%). Svar i én kategori udelukker ikke, at respondenterne bor sammen med flere personer end den i kategori nævnte.

Table 1. Karakteristik af respondenter mht. alder, køn, uddannelse, forældres uddannelse, religion, statsborgerskab og hvem de bor sammen med (der er i denne oversigt ikke indikation af, hvor mange respondenter som er ekskluderet pga. manglende information vedr. de enkelte variable).

Variable	%	Antal	Variable	%	Antal
Køn			Forældre skilt		
Dreng	44.2	6283	Ja	31.4	2253
Pige	55.8	7946	Nej	68.6	4917
Alder			Religion		
16 år	19.7	2808	Protestantisk	76.1	10.385
17 år	20.7	2955	Jødisk	0.2	29
18 år	20.1	2870	Buddistisk	0.4	51
19 år	19.5	2775	Katolsk	1.3	183
20 år	20.0	2850	Islamisk	3.5	479
Uddannelse			Andet/ikke-troende ved ikke	18.4	2512
Grundskole	14.7	1588	Bor med¹		
Gymnasial	52.0	5623	Mor	75.0	10676
Erhvervs	22.5	2438	Far	60.0	8638
Social og Sundheds			Stedmor	2.0	309
Hjælper	1.6	171	Stedfar	7.0	1062
Videregående	9.2	997	Søskende	45.0	6384
Arbejde o.l.			Kæreste/ægtefælle	5.0	1248
Erhvervsarbejde	49.0	366	Venner	2.0	248
Arbejdsløs/aktivering	7.8	58	Alene	7.0	951
Langtidssygemeldt	1.9	14	Andre	6.0	801
Soldat	8.4	63	Subgrupper²		
Revalidering e.l.	1.0	8	Sporty	16.1	2301
Andet, fx sabbatår	31.9	238	Pop	4.1	590
Mors uddannelse			Hip-hop	1.7	237
Ingen	26.7	3161	Stille	8.5	1208
Kort	31.4	3722	Techno	2.4	346
Lang	41.9	4964	Computer	1.9	272
Fars uddannelse			Religiøs	1.8	255
Ingen	32.1	3575	Hippie	1.8	261
Kort	30.4	3390	Bodybuilder	0.2	35
Lang	37.5	4171			

¹ Udelukker ikke, at respondenter bor sammen med flere personer end den i hver kategori nævnte.

² For de ca. 40 % respondenter, der angiver kun at identificere sig med én subgruppe.

3.2 Prævalensen af rygning for de uafhængige variable

I Tabel 2 ses prævalensen af udfaldsvariablen for hver af de uafhængige variable. Af tabellen fremgår, at blandt drenge og piger kan hhv. 26.9% og 28.1% karakteriseres som rygere (jf. den i afhandlingen benyttede definition). Prævalensen af rygning stiger med stigende alder. Således ryger kun 19.5% blandt de 16-årige, hvorimod 33.3% af de 20-årige er rygere. Blandt rygerne har lidt over en tredjedel en mor eller en far, der ryger (hhv. 35.7% og 35.6% af mødre og fædre ryger). Næsten halvdelen af rygerne har en bedste ven, der også ryger (48.1%). Endvidere har 45.5% af rygerne en vennekreds, hvori flertallet er rygere. Som det ses, svinger prævalensen af rygning fordelt på subgrupper en del. Prævalenserne ligger mellem 16.8% ("sporty") og 54.5% ("hip-hoppere"). For visse grupper er andelen af rygere lavere end for hele studiepopulationen. Det gælder grupperne "sporty", "stille", "computer-nørd", "religiøs" og "bodybuilder". For andre grupper gør det modsatte sig gældende. Her er der en større andel af rygere, end i studiepopulationen som helhed. Dette gør sig gældende for grupperne "pop", "hip-hop", "techno freak" og "hippie". Rygeprævalensen blandt unge, hvis far ikke har uddannelse ud over grundskole er 29.3%. Prævalensen hos unge, hvis far har en kort uddannelse er 25.5% og 22.7% blandt de unge, hvis far har en længere uddannelse.

Tabel 2. Prævalensen af rygning, indikeret for hver uafhængig variabel.

Uafhængig variabel	Prævalens	Antal	Uafhængig variabel	Prævalens	Antal
	%			%	
Køn			Subgrupper ryger¹		
Dreng	26.9	1586	Sporty	16.8	353
Pige	28.1	2048	Pop	45.9	243
Alder			Hip-hop	54.5	122
16 år	19.5	512	Stille	19.5	223
17 år	25.2	682	Techno	57.2	187
18 år	28.2	752	Computer	22.0	56
19 år	31.9	824	Religiøs	27.0	64
20 år	33.3	875	Hippie	39.9	93
Mor ryger			Bodybuilder	42.9	15
Ja	35.7	1688	Fars uddannelse		
Nej	22.6	1838	Ingen	29.3	981
Far ryger			Kort	25.5	807
Ja	35.6	1766	Lang	22.7	866
Nej	21.0	1542			
Kombinationer af forældre					
Både mor og far ryger	39.1	1006			
Mor ryger, far ryger ikke	28.9	490			
Far ryger, mor ryger ikke	31.5	701			
Hverken mor eller far ryger	18.6	1027			
Bedste ven ryger					
Ja	48.1	3060			
Nej	7.9	492			
Venner ryger					
Ja	45.5	3171			
Nej	6.8	405			

¹ For de ca. 40 % respondenter, der angiver kun at identificere sig med én subgruppe.

3.3 Bivariable sammenhænge mellem alle uafhængige variable og rygning

I Tabel 3 ses bivariable analyser med det formål at undersøge sammenhængen mellem de uafhængige variable og rygning hos unge. Resultaterne af de bivariable analyser viser en tydelig sammenhæng mellem rygning og de inkluderede variable for sociale relationer. Der er næsten dobbelt så mange unge der ryger, hvis deres mor eller far ryger, sammenlignet med de unge, hvis forældre ikke ryger (OR=1.90 for mor og 2.07 for far). Endnu kraftigere er sammenhængen mellem den unges rygning og rygning hos bedste ven og venner. For disse variable er risikoen omtrent elleve dobbelt (OR=10.80 for bedste ven og 11.40 for venner). I relation til subgrupper viser resultaterne, at unge, der identificerer sig med visse grupper, har en sandsynlighed på op til OR=6.6 for at ryge sammenlignet med referencekategorien ”sporty”. Mht. prævalens af rygning er der ingen signifikant forskel mellem drenge og piger. Derimod er der tegn på en sammenhæng mellem alder og rygning, således at risikoen for at ryge øges med stigende alder. Resultaterne tyder endvidere på, at fars uddannelse er associeret med rygning hos de unge, sådan at unge, hvis far ingen uddannelse har, har en OR=1.4 for at være rygere, sammenlignet med de, hvis far har en længere uddannelse.

3.4 Multivariable sammenhænge mellem alle uafhængige variable og rygning

De enkelte uafhængige variable er herefter inddraget i en logistisk regressionsanalyse, hvoraf den enkelte variabels selvstændige betydning for sammenhængen med rygning fremgår, når der i analysen er justeret for effekten af de øvrige variable. Da variablene ”bodybuilder” og ”køn” i den bivariable analyse viste sig ikke at være signifikant ($P=0.78$), blev de ekskluderet fra den videre logistiske regressionsanalyse. Som det fremgår af Tabel 3 finder man stadig en sammenhæng mellem unges rygning og de variable, der blev observeret som af signifikant betydning i den bivariable analyse. Men for de fleste variable reduceres styrken af associationen betragteligt efter justering for confounding. Sammenhængen mellem forældres og den unges rygning giver i den multivariable analyse OR=1.40 for mor og 1.56 for far, mod 1.90 for mor og 2.07 for far i den bivariable analyse. Endnu mere markant er faldet i bedste ven og nære venners betydning. Dog er det ved analyse af denne sammenhæng, at den stærkeste association med unges rygevaner observeres. Hvis den unges bedste ven eller venner ryger, er sandsynligheden for, at vedkommende selv ryger over fem gange højere, end for de unge, hvis bedste ven ikke ryger (OR=5.20). For de forskellige subgruppers vedkommende svækkes sammenhængen fra den bivariable analyse, således

at associationen i forhold til referencekategorien mindskes. Undtaget fra denne tendens er de unge, der identificerer sig med gruppen "hippie", som i den multivariable analyse øger deres risiko for rygning en smule. Sammenhængen mellem fars uddannelse og rygning er i den multivariable analyse ikke signifikant og følger ikke den tendens, der sås i fundene fra den bivariable analyse. Sammenhængen mellem alder og rygning består fortsat, sådan at sandsynligheden for at være ryger stiger med alderen.

Tabel 3. Forholdet mellem uafhængige variable og unges rygestatus. Resultater af bi- og multivariable analyser

Uafhængige variable	Bivariabel analyse			Multivariabel analyse		
	OR	(95% CI)	P-værdi	OR	(95% CI)	P-værdi
Mor ryger	1.90	(1.76-2.06)	<.0001	1.40	(1.24-1.58)	<.0001
Far ryger	2.07	(1.91-2.25)	<.0001	1.56	(1.39-1.76)	<.0001
Bedste ven ryger	10.80	(9.73-11.99)	<.0001	5.20	(4.48-6.00)	<.0001
Venner ryger	11.40	(10.19-12.74)	<.0001	5.20	(4.48-6.03)	<.0001
Subgruppe						
Sporty	1.00 ¹			1.00 ¹		
Techno	6.60	(5.15-8.45)	<.0001	3.40	(2.40-4.85)	<.0001
Hippie	3.28	(2.47-4.37)	0.0503	3.31	(2.21-4.94)	0.0011
Hip-hop	5.90	(4.44-7.87)	<.0001	3.49	(2.33-5.21)	0.0004
Pop	4.20	(3.42-5.16)	<.0001	2.92	(2.18-3.91)	0.0003
Bodybuilder	3.71	(1.88-7.31)	0.2272			
Religiøs	1.83	(1.34-2.49)	0.0167	1.59	(1.03-2.47)	0.4119
Stille	1.20	(0.99-1.44)	<.0001	1.03	(0.79-1.33)	<.0001
Computer	1.39	(1.01-1.91)	<.0001	0.94	(0.60-1.49)	0.0007
Fars uddannelse						
Lang	1.00 ¹			1.00 ¹		
Kort	1.17	(1.05-1.30)	0.7220	0.96	(0.84-1.10)	0.3373
ingen	1.41	(1.27-1.57)	<.0001	1.03	(0.90-1.19)	0.3772
Alder						
20 år	1.00 ¹			1.00 ¹		
16 år	0.48	(0.42-0.55)	<.0001	0.41	(0.34-0.49)	<.0001
17 år	0.69	(0.69-0.77)	0.0187	0.55	(0.46-0.66)	0.0047
18 år	0.78	(0.70-0.88)	0.2970	0.68	(0.58-0.81)	0.3851
19 år	0.93	(0.83-1.05)	<.0001	0.76	(0.64-0.90)	0.0051
Køn						
Pige	1.00 ¹					
dreng	0.94	(0.87-1.01)	0.096			

¹ Referencekategori

3.5 Aldersstratificerede analyser

I Tabel 4 ses analyser stratificeret efter alder. Testen for interaktion indikerede, at effekten af bedste ven, ikke er den samme i de fem aldersgrupper. Som konsekvens heraf blev der udført stratificerede analyser for hver af de fem aldersgrupper i studiepopulationen. Disse blev udført i en model, der indeholdt variable, der i tidligere analyser havde vist en signifikant association med rygning. Fars uddannelse og køn blev derfor ekskluderet fra modellen. Desuden blev variabelen ”subgruppe” ekskluderet, da der efter stratificering for alder viste sig at være for få respondenter i de relevante strata. Analyser viste desuden, at estimater for variablene ”mor”, ”far”, ”bedste ven” og ”venner” ikke ændredes væsentligt ved eks- eller inkludering af subgruppevariablen, hvilket forsvarede dens udeladelse (analyser ej gengivet).

De aldersstratificerede analyser viser, at det hovedsagelig er effekten af bedste ven og venners rygning, som varierer med alder, hvorimod associationen mellem forældres rygestatus og den afhængige variabel ikke påvirkes i samme grad (Tabel 4). For rygestatus af bedste ven observeres der for de 16-årige en OR=11.25, hvorimod den for 19-årige er faldet til 3.69. Fra 16 til 20 år ses der altså en markant svækkelse af betydningen af bedste ven. En lignende tendens – men langt mindre markant - ses for associationen mellem unges rygning og rygning blandt venner.

Tabel 4. Aldersstratificerede analyse med variablene ”mor”, ”far”, ”bedste ven” og ”venner”. Angivet med 95% CI.

	<u>16-årige</u>	<u>17-årige</u>	<u>18-årige</u>	<u>19-årige</u>	<u>20-årige</u>
Mor ryger	1.37 (1.05-1.79)	1.47 (1.16-1.86)	1.34 (1.07-1.69)	1.36 (1.09-1.69)	1.30 (1.04-1.61)
Far ryger	1.44 (1.11-1.84)	1.49 (1.18-1.88)	1.66 (1.32-2.08)	1.78 (1.43-2.20)	1.47 (1.19-1.83)
Bedste ven ryger	11.25 (7.76-16.32)	5.31 (4.00-7.04)	6.10 (4.65-8.00)	3.69 (2.86-4.76)	4.16 (3.23-5.24)
Venner ryger	7.42 (4.97-11.08)	6.75 (4.85-9.38)	5.00 (3.73-6.70)	4.52 (3.45-5.99)	5.00 (3.86-6.47)

3.6 Interaktions-effekt af variable

Når effekten af forskellige associationer kombineres, opnås en samlet effekt på den afhængige variabel, som er langt større, end hvad man måtte forvente af den additive effekt af de enkelte associationer. Således resulterer bedste vens og venners rygning i separate associationer på henholdsvis $OR=9.3$ og $OR=7.1$. Hvis både bedste ven og venner ryger resulterer dette i $OR=40.5$. Der ses altså en kraftig vekselvirkning mellem variablene, når de optræder kombineret. Der er så godt som ingen forskel på, om det er mor eller far der ryger, når hverken bedste ven eller venner ryger, men det ser ud til, at far har større betydning end mor, når bedste ven og venner også ryger.

Forskellen på yderpositionerne, dvs. et udelukkende ikke-rygende miljø set i forhold til et udelukkende rygende miljø er en $OR=78.9$. Den stærkeste kombination af to variable fås, hvis både bedste ven og venner ryger ($OR=40.5$). Hvis én forælder ryger, samtidig med at bedste ven og venner ryger fås $OR=60.9$, hvis mor er ryger og $OR=67.9$, hvis far er ryger.

Den mest betydningsfulde enkelt-faktor er bedste ven ($OR=9.3$). Dette skal forstås sådan, at hvis alle relationer på nær én er ikke-rygere, har det størst effekt, hvis den ene relation er bedste ven. Men hvis begge forældre ryger, er den ekstra effekt, der fås ved at tilføje bedste ven eller venner identisk ($OR=16.7$ vs. 16.5). Hvis altså mor eller far ryger og dertil yderligere bedste ven eller venner ryger, er risikoen den samme, om det er bedste ven eller venner, der tilføjes.

Tabel 5. Akkumuleret effekt af variable i kombination. ”+” indikerer rygning og ”-” indikerer ikke-rygning for den i venstre kolonne angivne variabel.

Variabel	Kombination af variable											
Mor ryger	-	+	-	+	-	-	+	-	-	+	+	+
Far ryger	-	-	+	+	-	-	-	+	-	+	+	+
Bedste ven ryger	-	-	-	-	+	+	+	+	-	+	-	+
Flest venner ryger	-	-	-	-	-	+	+	+	+	-	+	+
Den unge ryger	2.0% ¹ N=2530 ² 1.0 ³	4.8% N=581 2.4	6.1% N=738 2.3	4.1% N=566 4.1	4.5% N=543 9.3	15.2% N=1844 40.5	6.0% N=731 60.9	8.0% N=973 67.9	6.4% N=771 7.1	1.8% N=214 16.7	2.9% N=355 16.5	11.1% N=1344 78.9
		(1.5-3.9)	(1.5-3.6)	(2.7-6.2)	(6.4-13.5)	(30.1-54.7)	(44.2-84.0)	(49.7-92.9)	(4.9-10.2)	(10.9-25.6)	(11.3-24.1)	(58.1-107.1)

¹) Indikerer prævalens af rygere i %

²)Antal respondenter i den pågældende kategori (rygere såvel som ikke-rygere)

³) Odds Ratio som resultat af logistisk regression justeret for alder. 95% CI angivet i parentes. Referencekategori = hverken mor, far, bedste ven eller venner ryger (----)

4. Diskussion

I det følgende afsnit vil studiets fund blive diskuteret op imod metodiske overvejelser og eksisterende litteratur på området, ligesom relevante teorier vil blive inddraget, hvor dette er fundet nyttigt til perspektivering af undersøgelsens fund. Som afslutning på diskussionen om sociale relationer og unges rygevaner, vil emnet desuden blive set i et modernitetsteoretisk perspektiv.

Hovedresultater:

- Ryger forældre øges sandsynligheden for, at den unge ryger med en OR på 1.5
- Ryger bedste ven og venner øges sandsynligheden for, at den unge ryger med en OR på 5
- Rygning hos bedste ven er stærkt associeret med 16-åriges rygestatus (OR=11.3), men denne effekt svækkes hos 17-20 årige (OR=3.7-6.1)
- Identifikation med subkulturer er associeret positivt eller negativt med rygning, afhængigt af subgruppe
- Når flere positive associationer mht. rygning i miljøet kombineres, observeres en kombineret effekt, der langt overstiger den forventede additive effekt af de enkelte associationer
- Køn og fars uddannelse er ikke associeret med den unges rygning
- Der er sammenhæng mellem alder og rygning, således at prævalensen af rygning tiltager ved stigende alder

4.1 Rygestatus

Denne undersøgelse anvender en definition på rygning, der anvendes i flere internationale studier (Holm 2002). Forskellige studier der undersøger rygevaner, opererer med en række forskellige definitioner af rygevariablen. Nogle studier klassificerer de unge efter hvilket rygestadie de befinder sig på. Her skelnes ofte mellem faserne overvejelse, initiering, eksperimenteren og regelmæssig rygning. Afgrænsningen af faserne varierer dog mellem studier (de Vries, Engels, Kremers, Wetzels, & Mudde 2003; Flay, Phil, Hu, & Richardson 1998). Et studie klassificerer både efter nuværende rygestadie, samt intentioner (Wakefield et al. 2000). Undersøgelser af især yngre aldersgrupper skelner ofte mellem, om den unge nogensinde har prøvet at ryge eller ej eller om vedkommende for tiden ryger. En del studier inkluderer rygning som en variabel med flere kategorier, typisk fra ikke-ryger til daglig-ryger (Nichter, Nichter, Vuckovic, Quintero, & Ritenbaugh 1997; Wills, Resko, Ainette, & Mendoza 2004). Andre anvender mål som forbruget af cigaretter over den sidste måned (Komro et al. 2003), hvor mange dage i den sidste måned den unge har røget (Maxwell 2002) eller hvor mange cigaretter vedkommende i gennemsnit har røget dagligt i løbet af den sidste måned (La Greca, Prinstein, & Fetter 2001) o.l.

De fleste studier er baseret på selvrapporterede oplysninger. Dette kan medføre informationsbias, der resulterer i under- eller overrapportering. Opfattes det aktuelle forbrug fx som ”for højt” vil der være tendens til underrapportering for at ”pynte” på tallet. Er rygning til gengæld forbundet med prestige, kan der være tale om overrapportering. Selv-rapportering synes dog at være at foretrække frem for, at personer i den unges omgivelser angiver, hvor meget den unge ryger. Venner og især forældre vil sjældent have præcis viden om den unges forbrug og dette vil give skæve resultater.

Rygevariablen, som den anvendes i dette studie, giver ikke nogen indikation af det aktuelle forbrug blandt rygerne. Alligevel giver denne definition af rygevariablen et billede af, i hvor høj grad rygning er en del af den unges dagligdag og livsverden. Uanset om der ryges mange eller få cigaretter, siger det anvendte mål noget om, hvorvidt rygning indgår som et element i dagligdagen, som den unge til stadighed konfronteres med og forholder sig til.

I undersøgelsens definition af rygevariablen blev gruppen af respondenter, der røg sjældnere end én gang om ugen ekskluderet. Det ville dog være interessant at undersøge netop denne gruppes profil nærmere, samt at følge dens udvikling over tid mhp. at identificerer risikofaktorer for rygeeskalering, bl.a. fordi gruppe er potentielle rygere. Dette har dog ikke været undersøgelsens formål og antallet af respondenter i denne gruppe er så begrænset, at det ville være vanskeligt at udføre relevante statistiske analyser af denne gruppe.

4.2 Betydningen af forældre versus venner

Dette studie undersøger betydningen af rygning hos forældre, bedste ven, venner og subgrupper for 16-20 åriges rygeadfærd. Resultaterne fra den multivariable analyse viser, at både forældre og venner har betydning for, om unge begynder at ryge, men at indflydelse fra venskabsrelationer er stærkere end fra forældrene. Således er risikoen over fem gange så høj, hvis den unges bedste ven eller de fleste af vennerne ryger, hvorimod forældre øger risikoen med ca. 50%. Associationen mellem rygning og ven(ner) er dermed 10 gange højere end mellem rygning og forældre. Dermed kan problemformuleringens hypoteser I og II bekræftes. Analyserne viste den forventede interaktions-effekt, hvorfor Hypotese V ligeledes kan bekræftes, hvilket giver et nyt perspektiv på den relative betydning af forældre i forhold til venskabsrelationer, der udfordrer antagelsen om, at venner betyder mere end forældre.

4.2.1 Teoretisk perspektivering af betydningen af forældre og venner

En del adfærdsteorier beskæftiger sig med, hvordan adfærd opstår som produkt af den socialisering der finder sted mellem individ og omgivelser, især i den første del af livet. En dybere forståelse af undersøgelsens resultater kan opnås ved inddragelse af sådanne teoretiske overvejelser.

4.2.1.1 Social Learning Theory

Albert Banduras Social Learning Theory og dens senere videreudvikling i Social Cognitive Theory ses ofte anvendt i studiet af sundhedsrelateret adfærd (Bandura 1977; Bandura 1997). Bandura inddrager i sit teoretiske kompleks både sociale og kognitive processer i forklaringen af, hvordan adfærd dannes. Teorien bygger på en antagelse om, at individ og omgivelser påvirker hinanden gensidigt. Ifølge Banduras teori indlæres en given adfærd ved at observere personer i omgivelserne,

der udfører handlingen. Observatøren – i dette tilfælde den unge - vil efterfølgende efterligne og afprøve handlingen (modeling). Der eksisterer således en reciprok triangel mellem INDIVID-OMGIVELSER-ADFÆRD. Dermed kan forhold i den unges sociale miljø skabe forudsætningerne for, at en adfærd udføres, da viden om hvordan en given adfærd udføres opstår i sociale kontekster, ikke mindst i familien og blandt venner.

Omgivelsernes adfærd overtages dog ikke per automatik, men betinges af forestillinger og forventninger til, samt erfaringer med de sociale, personlige og fysiologiske konsekvenser handlingen vil medføre. Viden om og evnen til at udføre handlingen er derfor nødvendig, men ikke tilstrækkelig til, at den observerede adfærd overtages. Konsekvenserne kan være den belønning/straf og de fordele/ulemper handlingen resulterer i. Derudover er adfærd bestemt af intrapersonelle faktorer, som Bandura samler i begrebet self-efficacy, der skal forstås som ”troen på at kunne udføre en bestemt handling i en bestemt situation” (Holm, Kremers, & De Vries 2002).

De dele af Banduras teori, der vedrører interpersonelle faktorer, er relevante i forhold til indeværende undersøgelses resultater. Disse viste stærk sammenhæng mellem rygning hos den unge og rygning i omgivelserne. Iflg. Bandura vil unge, hvis forældre eller venner ryger, observere rygning og muligvis selv efterfølgende afprøve denne adfærd. Derudover er de forestillinger om og forventninger til rygning, som den unge har, også påvirket af forældre og venner. Mødes den unge i sin eksperimenteren med tobak af positive reaktioner fra omgivelserne, er dette medvirkende til at forstærke ryge-påvirkningen. Således er Banduras model med til at anskueliggøre de mekanismer, der medvirker til at skabe den sammenhæng, som undersøgelsens analyser viste.

4.2.1.2 Primary Socialization Theory

Teorien om primær socialisering, Primary Socialization Theory, anerkender betydningen af både forældre og venner (Oetting, Deffenbacher, & Donnermeyer 1998; Oetting & Donnermeyer 1998). Adfærdsmønstre antages at blive grundlagt primært i tidlige udviklingsstadier. Hovedkilderne i primær socialisering ændrer sig hen over livet, men i ungdommen er familie, venner og skole mest betydningsfulde (Oetting & Donnermeyer 1998).

Familiens indflydelse gør sig gældende ved observation og efterligning (modeling), kommunikation om rusmidler, sanktioner, normer og interesse for/viden om den unge. Desuden har familien en indirekte betydning for, hvilke venner den unge omgås: tætte og positive sociale bånd til forældrene medfører, at den unge oftere vælger venner med samme normer (Oetting & Donnermeyer 1998).

Oetting skelner mellem medlems-grupper (peer groups), livsstilsgrupper (peer lifestyle groups) og venskabsgrupper (peer clusters), hvoraf den sidst nævnte kategori tillægges størst primær socialiseringseffekt. Medlemsgrupper defineres som formelle eller uformelle tilhørsforhold (fx medlemskab af fodboldklub), livsstilsgrupper kan være større grupper, forbundet af specifikke karakteristika, som fx hippier, skatere o.l. Venskabsgrupper er mindre sammenbundne grupperinger med stærke interne bånd. Her overføres normer via diskussioner og fælles oplevelser. Medlemmerne indgår i direkte kontakt og kan herved styrke og bekræfte hinandens attituder og handlinger. Grupper opstår både ud fra eksterne selektionskriterier, som alder, køn, geografisk nærhed etc. og ud fra interne kriterier, så som fælles værdier, normer o.l. Efter at venskabsrelationen er indgået kommer medlemmerne ofte til at være endnu mere homogene, da de fungerer som rollemodeller for hinanden og derved gensidigt påvirker hinandens adfærd og holdninger (Oetting & Donnermeyer 1998). Der er altså både tale om indflydelse og selektion.

Primary Socialization Theory forsvareder dermed forældres betydning for unges rygevaner, som ses i undersøgelsens resultater, der viste at forældres rygning er associeret med rygning hos den unge. Samtidig forklarer teorien, hvordan dynamikken i forskellige typer af venskabsrelationer betinger unges adfærd. I større grupper kan rygning være et karakteristisk træk hos gruppen. I mindre venskabsgrupper er rygning del af den direkte kontakt, hvorved venner gennem handling, attituder og normer former hinandens rygeadfærd. Social Learning Theory skelner ikke mellem forskellige typer venskabsrelationer. Derimod inddrager den, i tillæg til de interpersonelle faktorer, person-interne faktorer. Begge teorier kan altså bruges i forståelsen af dynamikken mellem den unges adfærd og omgivelserne og på denne måde perspektiverer de undersøgelsens fund.

Derimod forklarer hverken Social Learning Theory eller Primary Socialization Theory forskellen i OR hos hhv. forældre og venner, som indeværende undersøgelses analyse har vist. Teorierne

forklarer ikke forældre og venners betydning i relation til hinanden. Dette aspekt vil blive diskuteret i det følgende med inddragelse af tidligere undersøgelser på området.

4.2.2 Metodisk perspektivering af betydningen af forældre og venner

Studiet bekræfter resultater fra andre undersøgelser, der finder en langt stærkere indflydelse fra venner end fra forældre (Avenevoli & Merikangas 2003; Bauman, Carver, & Gleiter 2001; Kobus 2003; Paavola M, Vartiainen, & Puska 1996). Andre undersøgelser har dog givet resultater, der modstrider dette (de Vries, Engels, Kremers, Wetzels, & Mudde 2003; Flay, Hu, Siddiqui, Day, Hedeker, Petraitis, Richardson, & Sussman 1994). Disse peger på, at forældres betydning generelt er undervurderet i forhold til venner og at dette skyldes forhold, der kan tilskrives undersøgelsesdesign (de Vries, Engels, Kremers, Wetzels, & Mudde 2003; Ennett & Bauman 1996; Kobus 2003). Pga. metodiske begrænsninger kan dette studie ikke be- eller afkræfte de modstridende resultater i tidligere forskning på området. Tværsektionsstudier har den begrænsning, at de ikke kan give indsigt i temporale og kausale sammenhænge. De kan derimod danne udgangspunkt for generering af hypoteser til videre forskning. Desuden kan resultater fra andre undersøgelser nuancere og perspektivere indeværende studies analyser og dermed styrke undersøgelsens fund.

Udviklingspsykologiske studier beskriver ungdommen som en fase, der bl.a. karakteriseres af en reorientering fra forældre mod venner. Normer, adfærd og værdier i venskabsgrupper bliver vigtigere end forældrenes i takt med stigende løsrivelse og selvstændighed hos den unge (Bauman, Carver, & Gleiter 2001; Darling & Cumsille 2003; Gecas & Seff 1990; Maxwell 2002; Tarrant, North, Edridge, Kirk, Smith, & Turner 2001). Man kan dermed forestille sig, at den stærke sammenhæng mellem unges og venners rygning er betinget af, at MULD-undersøgelserne netop har unge, der befinder sig i denne fase som målgruppe. Hvordan ville sammenhængen være, hvis man i et kohortestudie kunne undersøge de samme respondenter efter fx fem eller ti år? Et sådant design ville rumme muligheden for at undersøge, om venners betydning skyldes indflydelse eller selektion, samt familiens betydning over tid. I indeværende studie blev det observeret, at betydningen af bedste ven var forskellig i de forskellige aldersgrupper. Derimod var indflydelsen fra forældrene forholdsvis stabil for de forskellige alderstrin i studiepopulationen. Dette kan lede til den hypotese, at venner har stor

betydning i et afgrænset tidsrum, hvorimod påvirkning fra forældre er stabil over tid og dermed har betydning for rygestatus gennem hele voksenlivet.

En anden hypotese, som tværsnitsdata ikke giver mulighed for at efterprøve, er betydningen af indflydelse vs. selektion for den stærke homogenitet i adfærd blandt venner. De undersøgelser, der har beskæftiget sig med denne problematik har fundet belæg for begge processer, dog med selektion som den dominerende årsagsforklaring (Engels, Knibbe, Drop, & de Haan 1997; Ennett & Bauman 1996; Kandel 1978; Kobus 2003; Maxwell 2002; Norton, Lindrooth, & Ennett 1998). Det er sandsynligt, at en del af den stærke association, der i dette studie blev fundet mellem rygeadfærd hos venner og den unge, skyldes at den unge vælger venner med samme adfærdsmønster og holdninger og at rygning ikke udelukkende er en konsekvens af direkte eller indirekte pres. Denne hypotese kan dog ikke afprøves i en tværsnitsundersøgelse, men her er der behov for korte undersøgelser som kausalitetsmæssig kan indikere sammenhængen mellem eksposition og udfald.

Da MULD-undersøgelserne ikke klassificerer respondenterne efter rygestadie, er det heller ikke muligt at undersøge, om indflydelse fra forældre og venner er forskellig for forskellige rygestadier, som det er set i nogle undersøgelser (Flay, Hu, Siddiqui, Day, Hedeker, Petraitis, Richardson, & Sussman 1994; Flay, Phil, Hu, & Richardson 1998). Disse finder en stærk indflydelse fra venner på eksperimentelle og indledende rygestadier, hvorimod forældre har større betydning for, om den unge bliver etableret ryger. Dette kan tolkes i retning af, at vennerne nok spiller en rolle for, om den unge forsøger sig med tobak, men at det er forældrene der afgør, om vedkommende udvikler et permanent forbrug og evt. afhængighed, der varer ved livet igennem. Det sidste har naturligvis størst konsekvenser set i et sundhedsmæssigt perspektiv.

Endnu et studie udfordrer antagelsen om venners større betydning ved at anvende en alternativ klassificering af forældres rygestatus (Bauman, Foshee, & Linzer 1990). Hvorimod de fleste undersøgelser ser på forældrenes nuværende rygestatus, forsøger Bauman et al. at undersøge effekten af forældrenes rygning over hele livet. De finder, at denne effekt har større betydning end forældrenes nuværende rygestatus for, om den unge ryger og at effektens størrelse er at ligestille

med effekten af venners rygestatus. Dette kan tolkes i retning af, at ikke kun adfærd, men også normer, værdier og attituder hos forældrene har stor betydning og at forældre dermed bærer et stort ansvar for, om børnene disponeres for rygning. Denne disposition kan gøre unge mere modtagelige over for påvirkninger senere i livet, fx når de er under indflydelse af rygende kammerater. Man kan også forestille sig, at forældre, både indirekte og direkte betinger den unges valg af venner via skolevalg, bopæl o.l., sådan at en del af effekten af venner i virkeligheden kan tilskrives indirekte indflydelse fra forældrene. Endelig kan sammenfaldet af adfærd mellem venner skyldes en overrapportering af venners rygning i spørgeskemaer, der administreres af den unge (Kobus 2003).

Af Tabel 5 fremgår, at den unge har øget sandsynlighed for at være ryger, jo flere personer i omgivelserne der ryger. Dette kan næppe overraske, men det interessante i analysens resultater er, at effekten af de forskellige kombinationsmuligheder ikke er ens. Det er dermed ikke uden betydning, hvordan den unge eksponeres og de enkelte variable kan i samspil få afgørende indflydelse, der langt overstiger deres selvstændige effekt. Så selv om venskabsrelationerne har større betydning end forældre, kan forældre få afgørende indflydelse på, om den unge ryger, hvis vedkommende samtidig eksponeres for rygning i andre sociale sammenhænge.

Der er derfor ingen endelig konklusion på spørgsmålet om forældre og venners betydning for unges rygning. Ud fra litteraturen på området kan det dog siges, at både forældre og venner spiller en rolle, men at forældrenes betydning ofte er undervurderet og at sammenhængen mellem den unges rygning og venner skyldes selektion frem for indflydelse eller pres fra venner. Årsager til unges rygning ligger snarere i positive attituder og associationer forbundet med rygning og disse er i vid udstrækning overtaget fra forældrene.

4.3 Betydningen af mor versus far

Nogle studier peger i retning af, at mors rygestatus har større selvstændig betydning for unges rygning end fars (Avenevoli & Merikangas 2003; de Vries, Engels, Kremers, Wetzels, & Mudde 2003; Holm 2002; Wickrama, Conger, Wallace, & Elder, Jr. 1999), hvorimod andre finder en stærkere association med fars rygning (Paavola M, Vartiainen, & Puska 1996). Nærværende undersøgelses resultater viser, at der ikke er væsentlig forskel med hensyn til betydningen af mors

og fars rygestatus. Der blev opstillet en hypotese om kønssymmetri ifølge hvilken mødre påvirker døtre mere end sønner og fædre sønner mere end døtre (hypotese III). Test for interaktion viste ingen signifikant forskel på køn, hvorfor denne hypotese ikke kan bekræftes. I andre studier ses der en mere udpræget kønssymmetri, men dette kunne ikke observeres i dette studie (Wickrama, Conger, Wallace, & Elder, Jr. 1999). Dette kan muligvis forklares med studiepopulationens alder, da de unge der inkluderes i MULD-undersøgelsernes er ældre end i de fleste andre studier. Indflydelse fra mor og far kan tænkes at ændre sig fra de tidlige til de sene teenageår.

Dette studie undersøger betydningen af forældre defineret som biologiske forældre. Dette er en simplificering af virkeligheden, da den moderne familie ikke er begrænset til den traditionelle kernefamilie med mor, far og børn. En tredjedel af respondenterne har forældre, der er skilt og en del af disse har fået stedforældre (Tabel 1). I lyset heraf må man spørge, om indflydelse fra forældre, som den unge ikke bor sammen kan sammenlignes med indflydelsen fra de forældre, hos hvem vedkommende bor og har sin dagligdag. Og hvordan forholder det sig med stedforældre? Hvilken betydning har de for, om de unge begynder at ryge? Udformningen af MULD-undersøgelsernes spørgeskema sammen med studiets afgrænsning har ikke givet mulighed for at gå i dybden med disse problematikker, trods deres relevans. Nutidens differentierede familiemønstre udgør en metodisk udfordring i studier, der ønsker at inddrage denne variabel.

4.4 Subgruppens betydning

I lighed med fund fra andre undersøgelser viser dette studie en sammenhæng mellem rygestatus og den subgruppe, som den unge identificerer sig med (Bandura 1997; La Greca, Prinstein, & Fetter 2001; Verkooijen, Nielsen, & Petersen 2004). Det er tydeligt, at hyppigheden af rygning er højere blandt medlemmer af visse grupper er langt mere karakteristisk end andre. Dette gælder især grupperne ”hip-hop”, ”hippie” og ”techno”, hvor OR for rygning i den bivariable analyse er over tre gange så høj som i gruppen ”sporty”, der er den gruppe, der har den laveste OR i den bivariable analyse.

4.4.1 Teoretisk perspektivering af subgruppens betydning

Betydningen af gruppetilhørsforhold for unges rygning kan belyses ud fra teorien om social identitet (Abrams & Hogg 2004).

Social identitet defineres i Social Identity Theory som "individets bevidsthed om at tilhører en bestemt social gruppe. Dette tilhørsforhold er forbundet med følelses- og værdimæssig betydning (Abrams & Hogg 2004). Ifølge teorien opbygges individets selvopfattelse i samspil med kategoriseringen af sociale grupper, der adskiller sig fra hinanden ved de karakteristika de tillægges (Kobus 2003). Der konstrueres en "os" vs. "dem" dikotomi, i hvilken ens egen gruppe sammenlignes med andre. Os-gruppen opfattes som anderledes og bedre end de andre, hvorved der opnås en styrkelse af positiv selv-identitet (Abrams & Hogg 2004).

Social Identity Theory skelner mellem to typer identitet, der i forskellige situationer kan være mere eller mindre fremtrædende, hhv. personlig identitet og gruppeidentitet. I situationer hvor personlig identitet er fremtrædende, handler en person som individ ud fra personlige karakteristika, fx "jeg er ryger". Når gruppeidentitet er i forgrunden, handler personen som medlem af en gruppe med særlige træk, fx "i min gruppe er vi rygere". I den første situation handler personen ud fra personlige normer, i den anden i overensstemmelse med gruppens normer (Abrams & Hogg 2004;Kobus 2003). Hermed er der ofte stort sammenfald mellem de enkelte gruppe-medlemmers adfærd og normer. Men frem for at opfatte denne gruppe-homogenitet som resultatet af et krav om konformitet eller pres fra gruppen, antager Social Identity Theory at medlemmer overtager gruppens centrale normer og adfærdsmønstre som deres egne, sådan at større grad af identifikation med gruppen medfører større homogenitet i adfærd og normer hos gruppen og den unge (Kobus 2003).

Årsagen til at analysen vise en sammenhæng mellem gruppeidentitet og den unges rygning, kan ud fra teorien om social identitet altså ses som et led i konstruktionen af (positiv) selv-identitet inden for en større enhed, hvor adfærd og normer om rygning er med til at differentiere grupper fra hinanden.

4.4.2 Metodisk perspektivering af subgruppens betydning

De grupper, som oplystes i spørgeskemaet er valgt på baggrund af fokusgrupeinterviews med unge. Alligevel er det tvivlsomt, hvorvidt de grupper der opstilles som mulige svar, er relevante for alle respondenter. Man kan forestille sig, at nogle unge i listen ikke finder en gruppe, som de kan identificere sig med. Omvendt er der meget få, der tilskriver sig kategorien ”bodybuilder”, hvorfor det måske ville være hensigtsmæssigt at tage denne gruppe bort, da den ikke synes relevant for respondenterne.

Ved at selekttere den gruppe unge, der kun har angivet at være enige i at tilhøre én gruppe, er der risiko for at ignorere interessant information. Det kan tænkes, at det har betydning for udfaldet, hvorvidt respondenter identificerer sig med flere grupper. Det har ikke været dette studies hensigt at undersøge dimensioner af gruppeidentitet, men betydningen af forældre og venne-relationer for unges rygning. Spørgeskemaet er ikke formuleret til dette formål, hvorfor ønsket om at inddrage subgruppe som variabel i analysen viste sig at være meget vanskeligt, hvilket resulterede i et metodemæssigt kompromis. En anden formulering af spørgsmålet om gruppeidentitet, hvor respondenterne kun gives mulighed for at svare i en enkelt svarkategori, kunne gøre det lettere at operationalisere nærværende studies problemstilling.

Endvidere må det ikke glemmes, at resultaterne er knyttet til en bestemt definition af variabelen. Det er relevant at spørge, om andre operationaliseringer ville give andre resultater. Man kunne fx vælge at dikotomisere variabelen sådan, at kun respondenter der svare ”helt enig” indgår i kategorien ”enig”. Alternativt kunne man inkludere respondenterne ud fra den gruppe, som de erklærer sig mest enige med, selv om det ikke er kategorien ”helt enig”, men evt. kun ”delvist enig”.

Sidst men ikke mindst må man overveje validiteten af svarene vedrørende subgruppe-identifikation. Er det gruppeidentifikation der måles, eller er det andre faktorer, der skjuler sig bag associationerne? En hypotese kunne være, at de unge der ser sig selv som tilhørende en given gruppe, har nogle kendetegn, der betinger deres risiko for rygning. Måske er det snarere trivsel, self-efficacy eller personlighed der er afgørende for, om den unge begynder at ryge? Det er i en enkelt analyse ikke muligt at kontrollere for alle faktorer, der kan tænkes betydningsfulde. Fokus i

dette studie har været rettet mod betydningen af forældre vs. venner og valget af inddragede variable er foretaget for at belyse netop denne problemstilling. Det vil kræve yderligere undersøgelser at belyse betydningen af andre variable, der tænkes relevante.

Ovenstående vanskeligheder har haft den konsekvens, at det ikke har været muligt at belyse betydningen af gruppeidentitet for unges rygevaner i detaljer, som det var ønsket. Da studiets primære formål var rettet mod at undersøge effekten af forældre og venner, er vanskelighederne ved at anvende subgruppe-variablen ikke af afgørende betydning for analysen af variablene ”mor”, ”far”, ”bedste ven” og ”venner”. Derimod styrker inddragelsen af subgruppe-variablen som confounder de resultater, der opnås for disse variable.

4.5 Alder

Hypotesen var, at social indflydelse taber betydning i takt med stigende alder (hypotese IV). Analyserne viser dog, at dette kun gør sig gældende for variabelen ”bedste ven”. Betydningen af ”venner” synes at falde fra 16 til 20 år, men tendensen mangler analytisk styrke, der kan bekræfte denne effekt af alder. Påvirkning fra forældre er derimod stabil på tværs af aldersgrupper.

Fra 16 til 20 år ses en markant svækkelse af betydningen af bedste ven fra OR=11.3 til 4.2 hos hhv. 16 og 20 årige. West et al. får et lignende resultat i en longitudinel undersøgelse af familie og venners betydning for rygestart hos 15-23 årige (West, Sweeting, & Ecob 1999). De finder, at risikoen for at begynde at ryge inden for det næste år hos 15-årige er ti gange højere, hvis flest venner ryger. Der ses også en effekt af venner i de ældre aldersgrupper, men med stigende alder er den langt svagere. Fundene tyder på, at der sker noget væsentligt i de unges liv omkring 16-17-års alderen. Analyserne i sig selv giver ikke svar på dette spørgsmål, hvorfor forklaringerne på forskellen får en noget spekulativ karakter.

For en stor del af respondenterne vil der omkring 16-års alderen ske et skift fra folkeskole til enten uddannelse eller arbejdsmarkedet. Som det fremgår af Tabel 1 er langt de fleste respondenter under uddannelse. Dette miljøskift er forbundet med introduktionen til nye mennesker, nye normer og nye fællesskabsformer, hvor den unge bevæger sig fra én ungdomskontekst til en anden (Ingholt

2004;Ingholt 2005). For mange vil dette også komme til udtryk i søgen efter en ny identitet, som er tilpasset de ændrede rammer. Man kan tænke sig, at folkeskoletiden for mange har været præget af tætte dyadiske venskaber, men at disse nu udfordres af de nye mennesker og muligheder der træder ind i den unges liv ved skoleskift. Ofte vil den bedste ven ikke længere være en del af skoledagen, fordi de to unge ikke vælger samme skole, uddannelsesretning etc. Omstændighederne omkring overgangen fra folkeskole til en videre uddannelse indebærer en re-orientering fra det intime venskab mod større grupper af venner/kliker. Om dette også medfører, at identifikation med subgrupper får øget betydning, er en hypotese, som det ikke har været muligt af afprøve i det indeværende studie, da antallet af respondenter i de enkelte grupper blev for lille, når der yderligere skulle testes for effekt af alder.

4.6 Køn

Flere studier har fundet, at piger synes at være mere modtagelige overfor social indflydelse end drenge (Ennett, Bauman, & Koch 1994;Flay, Hu, Siddiqui, Day, Hedeker, Petraitis, Richardson, & Sussman 1994;Flay, Phil, Hu, & Richardson 1998;Nichter 2003). Derfor var en af de indledende hypoteser, at man også i indeværende undersøgelse ville observere den samme tendens (hypotese III). Resultaterne bekræfter dog ikke hypotesen, da test for interaktion med køn ikke indikerede, at der skulle være forskel på, hvordan hhv. drenge og piger påvirkes af forældre og venner. Dette kan skyldes, at de forskellige undersøgelsers forskellighed mht. materiale og metoder, hvilket gør sammenligninger vanskelige. En anden årsag kan være, at de undersøgelser, der har fundet en kønsforskel, har haft en yngre studiepopulation end den som anvendes i det indeværende studie, da mange undersøgelser begrænser studiepopulationen til folkeskolen/de tidlige teenageår.

4.7 Socio-økonomisk status (SES)

Der er god dokumentation for, at rygning er mere udbredt blandt lavere socio-økonomiske grupper i industrialiserede lande (de Vries 1995;Mittelmark, Murray, Luepker, Pechacek, Pirie, & Pallonen 1987;Waldron & Lye 1990). Dette gælder ikke kun den voksne del af befolkningen, men tendensen observeres også blandt unge (Green, Macintyre, West, & Ecob 1991). Dette studie finder en sammenhæng mellem SES, målt som fars uddannelse og rygeprævalens blandt unge i den bivariable analyse. Her er risikoen for at den unge ryger ca. 40% højere hvis faren ingen uddannelse har end

hvis han har en længere uddannelse (Tabel 3). Men i det nævnte studie forsvinder denne sammenhæng i den multivariable analyse, hvor effekten af fars uddannelse ikke er signifikant. Årsagen hertil kan være, at effekten af SES er indirekte og virker gennem andre faktorer, som fx forældre og venners adfærd (de Vries 1995). Rygning blandt lavere SES grupper kan derfor ses som en konsekvens af en given social kultur i disse grupper og ikke som en direkte konsekvens af økonomisk position. En anden mulig forklaring kan være den anvendte definition på rygning. Sweeting & West undersøger, hvordan associationen mellem SES og rygning er afhængig af den anvendte definitionen af rygning. Således er associationen mellem SES og rygning er stærkere, jo mere detaljeret et mål for den unges cigaretforbrug, der anvendes (Sweeting & West 2001). Det er uvist, om det samme kunne gælde indeværende undersøgelse, da SES hos Seeting & West måles som farens job og ikke uddannelse. Ydermere er studiepopulationen i det nævnte studie begrænset til kun at inkludere 15-årige.

4.7.1 Teoretisk perspektivering af socio-økonomisk status

Til at forklare sammenhængen mellem rygning og socio-økonomisk status, kan Bourdieus teorier om livsstil og habitus inddrages (Bourdieu 1994). Habitus begrebet defineres som kognitive orienteringer om virkeligheden, samt givne handlingsstrategier i form af et tavst handlingsberedskab, der er betinget af strukturelle dispositioner. Med andre ord er habitus de erkendelser, overvejelser og motiver, der ligger til grund for adfærd og holdninger. Dette forbinder individer med samme habitus til hinanden i større enheder, sådan at forskellige grupper kan siges at være karakteriseret af en distinkt livsstil. Habitus er betinget af kapital, som er et andet af Bourdieus nøglebegreber. Kapital skal her forstås som den materielle og kulturelle arv, der danner udgangspunkt for menneskers måde at forholde sig på i sociale sammenhænge.

I relation til rygning og SES betyder dette, at lavere socialgrupper qua deres økonomiske, sociale og kulturelle kapital er karakteriseret af en habitus, der disponerer for rygning. Rygning er i disse grupper forbundet med større social accept og positive egenskaber.

4.8 Identitet, fællesskab og sociale relationer i moderniteten¹

Undersøgelsens problemstilling omhandler et felt, hvor adfærd, identitet og fællesskab ses som knyttet til hinanden. For et mere overordnet perspektiv på analysernes fund, er det følgende afsnit en diskussion af undersøgelsens resultater, set i lyset af tanker og teorier om modernitet.

Modernitetsteoretikere har beskæftiget sig med moderniteten og det post-moderne samfunds betydning for individets forhold til sig selv og fællesskabet. Anthony Giddens taler om selvet som et refleksivt projekt (Giddens 1996). Som konsekvens af den af-traditionalisering, der er sket i overgangen fra præmoderne til moderne samfund, er slægt, identitet, social status og sågar køn ikke længere fastlagt. Dette betyder for individet, at identiteten skal konstrueres fortløbende og at man selv er ansvarlig for at skabe og opretholde en fortælling om, hvem man er. I konstruktionen af denne selv-fortælling må den enkelte hele tiden vælge mellem et utal af muligheder, der er med til at signalere en bestemt identitet. Også ungdomsforskeren Thomas Ziehe har peget på individualisering som grundvilkår i post-moderniteten og indfører begrebet ”kulturel frisættelse”, der indikerer, at familiære, geografiske og sociale bindinger ophæves (Ziehe 1989). I lighed med Giddens mener han, at det post-moderne konstitueres ved, at individet er frit til at vælge og til stadighed skal forholde sig til en uendelig mængde muligheder. Individet har selv ansvar for at foretage disse valg. Valgfriheden gælder også ifht. identitet. I traditionelle samfund var overgangen fra barndom til voksentilværelse markeret ved faste overgangsriter. Dette er ikke tilfældet i moderne samfund, hvor forandring i højere grad er en refleksiv proces, som individet selv konstruerer.

Rusmidler og de omstændigheder, hvorunder de indtages, kan for unge erstatte overgangsriterne. Her er der mulighed for at eksperimentere med roller, identiteter og grænser, hvor den unge kan afprøve ”voksenidentiteten”. Da eksperimenteren med rygning og andre rusmidler ofte foregår i fællesskaber, spejler den unge sig i kammeraterne og gruppens normer ud fra ønsket om at ”høre til” og undgå udstødelse. På denne måde kan kammerater og gruppefællesskaber få afgørende betydning for den unges identitetsprojekt, hvori rygning kan være et element. Dette kan ses som

¹ Her anvendes ”moderne” som synonym til sen-moderne, post-moderne, høj-moderne og andre termer for nutidige vestlige samfundsformer.

forklaringsmodel for sammenhængen mellem unges rygning og venners rygning, som ses i undersøgelsens resultater.

Modsat Giddens og Ziehe er der dog også nyere sociologiske tænkere, der aner en re-vitalisering af fællesskaberne. Sociologen Michel Maffesoli taler om ”stammefællesskaber” (Maffesoli 1995) og forfatteren Ethan Watters har fået begrebet ”Urban Tribes” ind i ordforrådet hos en bredere del af befolkningen (Watters 2004). Maffesoli ser nutidens sociale liv som bygget op af stammefællesskaber, der opstår som følge af tiltrækning mennesker imellem. Den gensidige tiltrækning opstår som konsekvens af spontan identifikation med en fælles smag eller æstetik. Herved dannes nye former for social kollektivitet.. Da man modsat præmoderne fællesskaber ikke er bundet til en identitet og en gruppe, er det også muligt at træde ud af fællesskabet, når det ikke længere dækker ens behov, ligesom det er muligt at tilhøre flere fællesskaber, som der skiftes imellem alt efter situation. Man kan derfor kalde disse fællesskaber for situationelle eller ad hoc fællesskaber.

Tankerne om nye fællesskabsformer er relevante i forhold til rygning og unge i og med, at der til fællesskaberne hører bestemte identitetsmarkører, hvorefter rygning kan være én. Rygning kan blive et æstetisk udtryk for tilhør til en bestemt stamme og som sådan er rygning meget mere subtilt end som så.

Indeværende studie kan siges at støtte tanken om betydningen af fællesskabet. Hvor den tidligere modernitetsteori ser individet som frigjort fra bindinger, tyder denne undersøgelse snarere på, at både familie og venskaber spiller ind, når unge bl.a. gennem rygeadfærd konstruerer et signal om, hvem de er. Så nok har den unge frihed til at vælge fra alle hylder, men der er alligevel noget der tyder på, at nogle hylder er mere nærliggende end andre. Familien er dermed ikke uden betydning. Så samtidig med frisættelse og uanede muligheder, bruges fællesskaber som referencepunkter i en ellers uoverskuelig verden af valg.

Ovenstående kan synes som en overtolkning af resultaterne fra de statistiske analyser. Det skal da også udelukkende ses som et bud på, hvordan de sammenhænge, som analyserne viste, kan forklares og perspektiveres ud fra overordnede teorier om samfundets udvikling.

5. Studiets styrker og svagheder

5.1 Svagheder og begrænsninger

Det er væsentligt at vedkende sig, at både det anvendte datamateriale, og de benyttede analysemetoder implicerer visse begrænsninger, som vil blive gennemgået i det følgende.

Fundene i dette studie er opnået på baggrund af en selvadministreret tværnsnits-undersøgelse blandt danske unge mellem 16 og 20 år. Tværnsnitsstudier har den begrænsning, at de udelukkende afspejler associationerne mellem rygning og de afhængige variable, hvorfor det ikke er muligt at udtale sig om årsagssammenhænge og ændringer over tid. Til belysning af dette kræves longitudinelle undersøgelser, der giver bedre mulighed for at belyse sådanne sammenhænge.

Da MULD-undersøgelserne er baseret på selvrapportering, kan der være tale om informationsbias. Svar kan være påvirket af respondentens attitude og holdning til rygning, sådan at en negativ holdning resulterer i underrapportering af egen rygning. Anonymitet i besvarelsen kan i nogen grad reducere effekten af en sådan over- eller underrapportering. Desuden viser validitetsundersøgelser kun ringe diskrepans mellem selvrapporterede oplysninger om rygeadfærd og vurderinger af reel rygeadfærd, hvor der blev benyttet biokemiske undersøgelser (Stacey A.W, Flay, Sussman, Brown, Santi S, & Best 1990). Derudover kan respondenterne fejlestimere andres rygning. Således har undersøgelser baseret på matchning vist, at unge ofte tror, at deres venner ryger mere end de reelt gør (Kobus 2003). Angivelse af forældres rygning kan på samme måde være unøjagtig, ligesom forældres uddannelse kan være behæftet med usikkerhed, da den unge ikke i alle tilfælde vil kende forældrenes uddannelsesmæssige baggrund eller vide, hvordan denne klassificeres.

Resultaterne kan være forstyrret af selektionsbias, da der i MULD-undersøgelserne er en overrepræsentation af uddannelsessøgende unge (Groth, Nielsen, & Ringgaard 2003; Nissen & Nielsen 2004). Desuden viser bortfaldsanalyser, at sundhedsadfærd og trivsel på visse punkter er anderledes blandt de unge, der ikke har besvaret spørgeskemaet, sammenlignet med gruppen af respondenter. Overordnet mener forfatterne dog, at undersøgelsen kan generaliseres til

baggrundsbefolkningen (Groth, Nielsen, & Ringgaard 2003;Nielsen, Ringgaard, Broholm, Sindballe, & Olsen 2002;Nissen & Nielsen 2004).

Spørgeskemaets udformning har vanskeliggjort inddragelsen af subgruppe-variablen, da MULD-undersøgelserne er ikke specifikt er designet til at belyse den her opstillede problemstilling. For at belyse effekt af subgruppe-identifikation, ville det have være hensigtsmæssigt at stille spørgsmålet om gruppeidentitet således, at respondenterne kun kunne besvare spørgsmålet ved at indikere en enkelt kategori. Ulempen herved kunne være en simplificering subgruppe-tilhørsforholdet, som ikke ville afspejle de unges virkelighed.

Studiet inkluderer variable for forskellige typer af sociale relationer, der tænkes at påvirke unges rygeadfærd. Der er dog dokumentation for, at en lang række faktorer ud over disse, betinger rygning blandt unge. De Vries et al. viser fx at rygning ikke udelukkende kan forklares med forældre og venner som determinanter. Også psykosociale, personlige, miljømæssige og adfærdsmæssige faktorer spiller en rolle (Holm, Kremers, & de Vries 2003;U.S.Department of Health and Human Services 1994). Andre studier har bla. dokumenteret en sammenhæng mellem forældres opdragelsesform (parenting style), self-efficacy, selvværd og attituder (Avenevoli & Merikangas 2003;de Vries, Engels, Kremers, Wetzels, & Mudde 2003;Kobus 2003). Alt i alt giver undersøgelsen derfor kun indsigt i en afgrænset del af fænomenet rygning og siger ikke noget om betydningen af andre faktorer.

Studier der undersøger prædiktorer for rygestadier og overgange mellem disse peger på, at der er forskellige determinanter associeret med forskellige rygestadier (Flay, Hu, Siddiqui, Day, Hedeker, Petraitis, Richardson, & Sussman 1994;Flay, Phil, Hu, & Richardson 1998). Det har ikke været muligt i dette studie at efterprøve en sådan sammenhæng, men det ville være interessant i fremtidige studier at beskæftige sig med forældre vs. venners påvirkning i relation til rygestadie.

Derudover er der til de anvendte variable knyttet nogle vanskeligheder og begrænsninger, der indvirker på undersøgelsens resultater. Disse er gennemgået ovenfor (se afsnit 4).

5.2 Styrker

Studiets væsentligste styrke ligger i det store datamateriale, som MULD-undersøgelserne udgør. Lagt sammen giver de fire årlige surveys i alt 14 294 besvarelser, hvilket gør de statistiske analyser stærke og muliggør analyser på undergrupper i materialet. Således har det været muligt at stratificere i detaljeret grad for alder og køn.

Det er desuden en styrke, at respondenter er udtrukket tilfældigt og at de stillede spørgsmål er valideret i andre studier og testet i fokusgruppeinterviews (Ringgaard & Nielsen 2004).

Der er identificeret en stor mængde faktorer, der har betydning for rygeinitiering blandt unge. Det er derfor ikke muligt at gennemføre undersøgelser, der inddrager alle disse faktorer. Dette studie er stærkt derved, at det belyser de faktorer der vedrører forældre og venner ved at inddrage flere variable for venskabsrelationer. Dette er medvirkende til at nuancere diskussionen om de enkelte relationers relative betydning.

6. Undersøgelsens implikationer for forebyggelse

Under forudsætning af, at den observerede association mellem forældres/venners rygestatus og den unges rygestatus er et udtryk for en reel kausalitetsmæssig sammenhæng, kan man formulere en række mulige forebyggelsestiltag. Selv om undersøgelsens resultater viser en større betydning af venner end forældre, er der jf. diskussionen om selektion, ændring over tid etc. ikke grund til at afvise forældres betydning for unges rygevaner. Især ikke i lyset af den dokumenterede interaktions-effekt mellem forældre og venners rygning (Tabel 5). Derfor bør forebyggelse rettes *både* mod forældre og venskabsrelationer. Resultaternes anvendelse for praktisk forebyggende tiltag vil blive diskuteret i dette afsnit.

6.1 Forældre

Forældres rolle for unges rygeadfærd er formodentlig vigtig, pga. deres funktion som primære socialiserende agenter. Forældrene præger barnets grundlæggende normer, værdier, holdninger og adfærd, som ofte bevares livet igennem, trods senere eksponering for alternative livssyn. Forældrene kommer hermed til at virke som rollemodeller for barnet, der internaliserer de holdninger til rygning, som forældrene repræsenterer. Denne pakke af adfærd og holdning bliver en del af barnets kognitive bagage gennem livet, ”tavs viden” (Jensen T.B 2000). Forældrene kan dermed tænkes at disponere barnet til at blive ryger, forstået sådan at sandsynligheden for, at barnet ved senere stimuli, fx påvirkning fra venner, vil reagere ved at ryge.

Forebyggelse rettet mod forældre bør omfatte dels information om disse processer, dels give praktiske råd til, hvordan det som forældre er hensigtsmæssigt at forholde sig, hvis man ønsker at undgå at ens børn ryger. Dette kan fx gøres ved forældremøder i institutioner og skoler, samtaler med sundhedsplejerske ved hjemmebesøg, praktiserende læge etc. Det kan anbefales, at der som en fast bestanddel i skolen afholdes møder med forældre, lærere og evt. tobakskonsulent, hvor forældrene forholder sig til både deres egen rygning og til hvordan den påvirker deres barn og til de unges rygning. Frem for at fokusere ensidigt på de unges rygning og hvordan man som forældre

forholder sig hertil, er det mindst lige så vigtigt at konfrontere forældrene med deres egen rolle. Således er ca. 40% af de unge i MULD-undersøgelserne udsat for passiv rygning i hjemmet (Nissen & Nielsen 2004). Tiltag bør ikke forbeholdes forældre til teenagere, men finde sted allerede i indskoling eller endnu tidligere i institutions-regi. Har den unge først levet 10-15 år med rygende rolle-modeller, er vedkommende formodentlig allerede præget i en bestemt retning. Undersøgelser har vist, at ikke kun forældrenes rygestatus, men også den måde, hvorpå de tilkendegiver holdninger omkring rygning har betydning for, hvorvidt deres børn begynder at ryge. Derfor bør forældre også oplyses om, hvordan de mest hensigtsmæssigt formidler budskaber om rygning til deres barn. Ikke mindst i relation til teenagere, med hvilke kommunikationen ofte er præget af konflikt er der behov for råd til rådvilde forældre. Forældrenes self-efficacy ifht. at tale med børn og unge om rygning bør styrkes, ligesom der kan arbejdes med, hvordan forældre der selv ryger, tackler diskrepansen mellem at gøre ét, samtidig med at de siger noget andet. Forebyggelsestiltag bør derfor pointere vigtigheden af indflydelse fra forældre. Ikke kun hvad adfærd angår, men også de regler forældre opstiller for unges rygning, den måde hvorpå emnet diskuteres i hjemmet, og hvilke normer omkring rygning der videregives.

6.2 Venner

Analysens resultater viser en stærkere association mellem den unges rygning og venners rygeadfærd, end mellem den unges rygning og forældrenes rygeadfærd. Dette tyder på, at man med fordel kunne rette opmærksomheden mod forebyggende tiltag, der tager udgangspunkt i de processer i venskabsrelationer, der har indflydelse på rygning. Oplysning om rygningens konsekvenser er nødvendig, ikke mindst da nye generationer til stadighed vil udgøre en målgruppe for oplysning. Men en række undersøgelser viser også, at mennesker ikke udfører sundhedsskadelig adfærd pga. manglende viden. Tværtimod: vi handler ofte imod bedre vidende (Ingholt 2005; Jensen T.B 2000)!

Megen forebyggelse har været baseret på paradigmet om social indflydelse og direkte pres fra kammerater. Som konsekvens heraf har der været fokuseret på at give de unge redskaber til at modstå direkte opfordringer til at ryge og at kunne sige nej. Flere undersøgelser viser dog, at de fleste unge slet ikke oplever et sådant direkte pres og at de forebyggelsestiltag der retter sig herimod

ingen effekt har (Hansen & Graham 1991; Nichter, Nichter, Vuckovic, Quintero, & Ritenbaugh 1997). Derimod har tiltag rettet mod at korrigerer fejlagtige opfattelser af rygninghyppighed blandt kammeraterne vist sig at have en effekt (Hansen & Graham 1991). Derfor bør forebyggelse dreje fokus i denne retning frem for at koncentrere sig om et pres, de færreste oplever.

De studier, der har afkræftet antagelsen om direkte pres for at få den unge til at ryge viser omvendt, at de unge oftere oplever et pres fra kammeraterne om *ikke* at ryge (Kobus 2003). Dette kunne udnyttes i forebyggelse, fx gennem tiltag der opfordrer unge til at hjælpe deres venner til ikke at begynde at ryge eller stoppe, hvis de allerede er begyndt. Jævnaldrende som normativ reference kan altså med fordel inddrages i en pædagogisk indsats mod rygning, fx gennem gruppe-diskussioner, i hvilke refleksionsprocesser om normer, adfærd, attituder etc. igangsættes hos de unge.

Endvidere ligger der en udfordring i at ændre rygningens sociale image. Hvis den unge oplever, at det at ryge giver positive signaler, øges risikoen for at vedkommende forsøger at tilegne sig de med rygningen associerede positive karakteristika ved selv at ryge. Omvendt virker negative associationer præventivt. I Danmark er der gennem en årrække sket en gradvis ændring af opfattelsen af og holdningen til rygning. Fra at være forbundet med prestige, magt, karriere, høj status og et ”cool” image er rygning i dag oftere konnoteret med afhængighed, lav status, manglende kontrol som noget ”klamt” og ulækkert. Forebyggelse må arbejde bevidst med opfattelsen af rygning. I dette arbejde spiller personer, som den unge ser op til og musikidoler, skuespillere, sportsstjerner o.l. en stor rolle og deres betydning kan med fordel benyttes i forebyggelsesøjemed Dette kunne eksempelvis opnås ved at gøre disse rollemodeller til talspersoner for budskaber som på længere sigt vil påvirke de unges opfattelse af rygning og rygere.

Nærværende undersøgelse viser desuden, at det vil være hensigtsmæssigt at rette en indsats mod skiftet mellem grundskole og det videre uddannelsesforløb, da de unge synes særligt følsomme for påvirkning fra kammerater på dette tidspunkt i deres tilværelse.

6.3 Inddragelse af andre indflydelseskilder i forebyggelse

Når vigtigheden af forældre og venner for unges rygevaner her pointeres, udelukkes dermed ikke betydningen af andre faktorer. Faktorer som medier, lokalmiljø, arbejdspladser, skoler og kulturelle opfattelser i al almindelighed spiller alle en rolle. Holdningsbearbejdning kan have en effekt, men som forebyggelsesstrategi synes et af de mest effektive midler at være lovgivning i form af prisregulering, tilgængelighed, rygeforbud o.l. (Jensen T.B 2000). Denne kan i sig selv generere normative skred, således at et forbud mod at ryge et givent sted vil påvirke folks indstilling, så det ikke længere anser det som socialt acceptabelt. Der ses i Danmark en tendens til øget regulering af det offentlige rum, om end mange politikere synes tøvende og afvisende overfor udstrakt retsmæssig intervention på rygeområdet. Dette afspejles bl.a. i debatten om forbud mod rygning på restauranter, som i Norge og Irland er blevet effektueret, men i Danmark møder modstand.

For unges vedkommende er ikke mindst skolen som setting betydningsfuld, hvorfor forholdet mellem rygning på den ene side og skolens indretning, regler, aktiviteter etc. på den anden kan undersøges og præventive initiativer iværksættes.

Derudover bør indsatsen for at støtte de, der ønsker at holde op med at ryge fortsætte og udvikles. I MULD-undersøgelserne angiver knap 40% af de unge der ryger, at de ønsker at holde op (Nissen & Nielsen 2004). En støttende indsats for denne gruppe bør prioriteres højt.

Opsummerende kan det altså siges, at en indsats rettet mod forældre og venskabsrelationer er relevant og at denne ikke bør stå alene, men styrkes af tiltag på andre fronter.

Forebyggelse

- Lovgivning der begrænser rygning i det offentlige rum og medier.
- Udformning af rygepolitik på skoler og uddannelsessteder.
- Oplysende og rådgivende indsats til forældre, evt. gennem skole eller institution.
- Fortsat oplysning til nye generationer af unge om rygningens konsekvenser.
- Tiltag rettet mod norm- og holdningsændringer hos forældre.
- Tiltag rettet mod norm- og holdningsændringer hos unge.
- Hjælp til rygestop blandt unge.

7. Perspektiver for fremtidig forskning

Da der i nærværende undersøgelse opstår en del ubesvarede problemstillinger, kan der peges på flere forslag til fremtidig forskning inden for emnet unge og rygning og det formodes, at disse forslag vil kunne bidrage med væsentlig indsigt indenfor feltet.

7.1 Kvantitativ forskning

Inden for den kvantitative forskning er der behov for kohorte-undersøgelser, der gør det muligt at afgøre betydningen af forældre og venner i et tidsperspektiv, samt at undersøge selektions- vs. indflydelsesparadigmet. Desuden er der brug for metodeudvikling, der beskæftiger sig med definitioner af variable og forskellige definitioners implikationer. Dette gælder både ryge-, familie- og venskabs-/gruppevariable. Herudover vil det være interessant at beskæftige sig med beskyttende faktorer og undersøge, hvad der kendetegner de unge, der trods indflydelse fra forældre og venner ikke ryger. I den forbindelse vil det være relevant at inddrage andre risikofaktorer for rygning, fx de psykosociale som self-efficacy og trivsel. Også betydningen af regler, opdragelsesstil og kommunikationsform er relevante forskningsemner, hvor kvantitative forskningsmetoder vil være relevante.

7.2 Kvalitativ forskning

Der er dog også problemstillinger inden for emnet, hvor statistiske metoder ikke er hensigtsmæssige og hvor man med fordel vil kunne anvende kvantitative/etnografiske metoder. Ønskes fx information om den betydning og funktion, som rygning har for de unge, eller hvilke motiver de har for at ryge, er kvalitative metoder mest anvendelige. Det samme gælder rygningens betydning for konstruktionen af identitet og fællesskaber, samt hvilken rolle forældrene, vennerne og gruppen spiller i denne konstruktionsproces. Perioden omkring skoleskift er jf. denne undersøgelses fund særlig interessant.

Begge metoder kan desuden anvendes ved evaluering af interventionsprojekter. En sådan evaluering er væsentlig for at få indsigt i, hvilke metoder der er effektive for at sænke ryge-prævalensen blandt unge.

Forslag til forskning inden for området unge og rygning

Kvantitativ

- Longitudinelle undersøgelser
- Metodeudvikling
- Definerings af variable
- Betydningen af andre faktorer end forældre og venner

Kvalitativ

- Rygnings betydning og funktion
- Motiver for rygning hos unge
- Rygning som element i konstruktionen af identitet og fællesskab
- Betydningen af overgang fra grundskole til videre uddannelse

References

Abrams & Hogg 2004, *Social Identity Theory*.

Avenevoli, S. & Merikangas, K. R. 2003, "Familial influences on adolescent smoking", *Addiction*, vol. 98 Suppl 1, pp. 1-20.

Bandura, A. 1977, *Social Learning Theory* Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, N.J.

Bandura, A. 1997, *Self-efficacy: The exercise of control* USA: W.H. Freeman & Co..

Bauman, K. E., Foshee, V. A., & Linzer, M. A. 1990, "Effect of Parental Smoking Classification on the Association between Parental and Adolescent Smoking", *Addictive Behaviors*, vol. 15, no. 5, pp. 413-422.

Bauman, K. E., Carver, K., & Gleiter, K. 2001, "Trends in parent and friend influence during adolescence: The case of adolescent cigarette smoking", *Addictive Behaviors*, vol. 26, no. 3, pp. 349-361.

Bay, J. 1984, "En krise for identiteten," in *Ungdomssociologi*, B. Meidell, ed., Borgen, pp. 9-15.

Bourdieu, P. 1994, *Distinction. A social critique of the judgement of taste* Routledge & Kegan Paul, London.

Darling, N. & Cumsille, P. 2003, "Theory, measurement, and methods in the study of family influences on adolescent smoking", *Addiction*, vol. 98 Suppl 1, pp. 21-36.

de Vries, H. 1995, "Socio-economic differences in smoking: Dutch adolescents' beliefs and behaviour", *Soc.Sci Med*, vol. 41, no. 3, pp. 419-424.

de Vries, H., Engels, R., Kremers, S., Wetzels, J., & Mudde, A. 2003, "Parents' and friends' smoking status as predictors of smoking onset: findings from six European countries", *Health Educ Res*, vol. 18, no. 5, pp. 627-636.

Due, P. & Holstein, B. E. 2000, *Skolebørnsundersøgelsen 1998. Sundhed, sundhedsvaner og sociale forhold*, Institut for folkesundhedsvidenskab, KU, Komiteen for sundhedsoplysning, København.

Engels, R. C., Knibbe, R. A., Drop, M. J., & de Haan, Y. T. 1997, "Homogeneity of cigarette smoking within peer groups: influence or selection?", *Health Educ Behav.*, vol. 24, no. 6, pp. 801-811.

Ennett, S. T. & Bauman, K. E. 1996, "On the importance of peer influence for adolescent drug use: commonly neglected considerations", *Addiction*, vol. 91, no. 2, pp. 185-198.

- Ennett, S. T. & Bauman, K. E. 1994, "The contribution of influence and selection to adolescent peer group homogeneity: the case of adolescent cigarette smoking", *J Pers.Soc.Psychol*, vol. 67, no. 4, pp. 653-663.
- Ennett, S. T., Bauman, K. E., & Koch, G. G. 1994, "Variability in cigarette smoking within and between adolescent friendship cliques", *Addict.Behav.*, vol. 19, no. 3, pp. 295-305.
- Flay, B. R., Hu, F. B., Siddiqui, O., Day, L. E., Hedeker, D., Petraitis, J., Richardson, J., & Sussman, S. 1994, "Differential influence of parental smoking and friends' smoking on adolescent initiation and escalation of smoking", *J Health Soc.Behav.*, vol. 35, no. 3, pp. 248-265.
- Flay, B. R., Phil, D., Hu, F. B., & Richardson, J. 1998, "Psychosocial predictors of different stages of cigarette smoking among high school students", *Prev Med*, vol. 27, no. 5 Pt 3, pp. A9-18.
- Fornäs, J. 1995, "Youth, Culture and Modernity," in *Youth Culture in late Modernity*, J. Fornäs & G. Bolin, eds., SAGE Publications Inc, London, pp. 1-11.
- Gecas, V. & Seff, M. A. 1990, "Families and Adolescents: A Review of the 1980s", *Journal of Marriage and the Family*, vol. 52, pp. 941-958.
- Giddens, A. 1996, *Modernitet og selvidentitet* Gyldendal, København.
- Glanz, K. & Rimer, B. K. 1995, *Theory at a Glance* U.S. Department of Health and Human Services, Public Health Service, National Institutes of Health.
- Green, G., Macintyre, S., West, P., & Ecob, R. 1991, "Like parent like child? Associations between drinking and smoking behaviour of parents and their children", *Br J Addict.*, vol. 86, no. 6, pp. 745-758.
- Groth, M. V., Nielsen, G. A., & Ringgaard, L. 2003, *Unge livsstil og dagligdag 2001 - geografiske forskelle og ligheder*, Kræftens Bekæmpelse og Sundhedsstyrelsen, København, 2.
- Hansen, W. B. & Graham, J. W. 1991, "Preventing alcohol, marijuana, and cigarette use among adolescents: peer pressure resistance training versus establishing conservative norms", *Prev Med*, vol. 20, no. 3, pp. 414-430.
- Holm, K. 2002, *ESFA projektet i Danmark*, Forebyggelses- og dokumentationsafdelingen, Kræftens Bekæmpelse, København.
- Holm, K., Kremers, S. P. J., & De Vries, H. 2002, "Why do Danish Adolescents take up smoking?", *European Journal of Public Health*.
- Holm, K., Kremers, S. P., & de Vries, H. 2003, "Why do Danish adolescents take up smoking?", *Eur J Public Health*, vol. 13, no. 1, pp. 67-74.

- Ingholt, L. Vaner i udvikling - udvikling i fællesskaber og udvikling i begreber. Nordisk Udkast . 2004.
Ref Type: In Press
- Ingholt, L. Unges fællesskab og rygning på efterskole - et dialektisk perspektiv på sundhed. Ugeskrift for Læger . 2005.
Ref Type: In Press
- Jenkins, R. 1996, "Theorising social identity," in *Social Identity*, Routledge, London, pp. 19-28.
- Jensen T.B 2000, *Fra viden til handlingsændring - en undersøgelse af unge, tobak og sundhedsoplysning*, Institut for Psykologi, Københavns Universitet Amager.
- Kandel, D. B. 1978, "Homophily, Selection, and Socialization in Adolescent Friendships", *American Journal of Sociology*, vol. 84, no. 2, pp. 427-436.
- Kobus, K. 2003, "Peers and adolescent smoking", *Addiction*, vol. 98 Suppl 1, pp. 37-55.
- Komro, K. A., McCarty, M. C., Forster, J. L., Blaine, T. M., & Chen, V. 2003, "Parental, family, and home characteristics associated with cigarette smoking among adolescents", *Am J Health Promot.*, vol. 17, no. 5, pp. 291-299.
- La Greca, A. M., Prinstein, M. J., & Fetter, M. D. 2001, "Adolescent peer crowd affiliation: linkages with health-risk behaviors and close friendships", *J Pediatr Psychol*, vol. 26, no. 3, pp. 131-143.
- Liberatos, P., Link, B. G., & Kelsey, J. L. 1988, "The measurement of social class in epidemiology", *Epidemiol Rev*, vol. 10, pp. 87-121.
- Lloyd B 1997, "Adolescent girl's constructions of smoking identities: implications for health promotion", *journal of adolescence*, vol. 20, pp. 43-56.
- Maffesoli, M. 1995, *The Time of Tribes: Decline if Individualism in Mass Society* Sage Publications Ltd .
- Maxwell, K. A. 2002, "Friends: The Role of Peer Influence Across Adolescent Risk Behaviors", *Journal of Youth and Adolescence*, vol. 31, no. 4, pp. 267-277.
- Mittelmark, M. B., Murray, D. M., Luepker, R. V., Pechacek, T. F., Pirie, P. L., & Pallonen, U. E. 1987, "Predicting experimentation with cigarettes: the childhood antecedents of smoking study (CASS)", *Am J Public Health*, vol. 77, no. 2, pp. 206-208.
- Nichter, M. 2003, "Smoking: what does culture have to do with it?", *Addiction*, vol. 98 Suppl 1, pp. 139-145.

- Nichter, M., Nichter, M., Vuckovic, N., Quintero, G., & Ritenbaugh, C. 1997, "Smoking experimentation and initiation among adolescent girls: qualitative and quantitative findings", *Tob.Control*, vol. 6, no. 4, pp. 285-295.
- Nielsen, G. A., Ringgaard, L., Broholm, K., Sindballe, A. M., & Olsen, S. F. 2002, *Unge livsstil og dagligdag 2000 - forbrug af tobak, alkohol og stoffer*, Kræftens Bekæmpelse og Sundhedsstyrelsen, København, 1.
- Nissen, S. B. & Nielsen, G. A. 2004, *Unge livsstil og dagligdag 2002 - aldersforskelle i sundhedsvaner og trivsel*, Kræftens ekæmpelse og Sundhedsstyrelsen, København, 3.
- Norton, E. C., Lindrooth, R. C., & Ennett, S. T. 1998, "Controlling for the endogeneity of peer substance use on adolescent alcohol and tobacco use", *Health Econ.*, vol. 7, no. 5, pp. 439-453.
- Oetting, E. R., Deffenbacher, J. L., & Donnermeyer, J. F. 1998, "Primary socialization theory. The role played by personal traits in the etiology of drug use and deviance. II", *Subst.Use.Misuse.*, vol. 33, no. 6, pp. 1337-1366.
- Oetting, E. R. & Donnermeyer, J. F. 1998, "Primary socialization theory: the etiology of drug use and deviance. I", *Subst.Use.Misuse.*, vol. 33, no. 4, pp. 995-1026.
- Paavola M, Vartiainen, E., & Puska, P. 1996, "Predicting adult smoking: the influence of smoking during adolescence and smoking among friends and family", *Health Education Research*, vol. 11, no. 3, pp. 309-315.
- Ringgaard, L. & Nielsen, G. A. 2004, *Fysisk aktivitet i dagligdagen blandt 16-20 årige i Danmark*, Kræftens Bekæmpelse og Sundhedsstyrelsen.
- Stacey A.W, Flay, B. R., Sussman, S., Brown, K. S., Santi S, & Best, J. A. 1990, "Validity of alternative self-repport indices of smoking among adolescents", *Psychol Assess*, vol. 2, pp. 442-446.
- Statens Institut for Folkesundhed 2002, *SUSY: Sundhed og Sygelighed i DK 2000... & udvikling siden 1987* Statens Institut for Folkesundhed, København.
- Sweeting, H. & West, P. 2001, "Social class and smoking at age 15: the effect of different definitions of smoking", *Addiction*, vol. 96, no. 9, pp. 1357-1359.
- Tarrant, M. E., North, A. C., Edridge, M. D., Kirk, L. E., Smith, E. A., & Turner, R. 2001, "Social Identity in adolescence", *journal of adolescence*, vol. 24, pp. 597-609.
- Tyc, V. L., Hadley, W., Allen, D., Varnell, S., Ey, S., Rai, S. N., & Lensing, S. 2004, "Predictors of smoking intentions and smoking status among nonsmoking and smoking adolescents", *Addict.Behav.*, vol. 29, no. 6, pp. 1143-1147.
- U.S.Department of Health and Human Services 1994, *Preventing Tobacco Use Among Young People: A Report of the Surgeon General*, U.S. Government Printing Pffice, Washington.

Verkooij, K., Nielsen, G., & Petersen, H. C. "Group Identity, perceived smoking behaviour and smoking among Danish Adolescents", poster presented at the 8th International Congress of Behavioural Medicine, 25-28. August 2004, Mainz, Germany.

Wakefield, M. A., Chaloupka, F. J., Kaufman, N. J., Orleans, C. T., Barker, D. C., & Ruel, E. E. 2000, "Effect of restrictions on smoking at home, at school, and in public places on teenage smoking: cross sectional study", *BMJ*, vol. 321, no. 7257, pp. 333-337.

Waldron, I. & Lye, D. 1990, "Relationships of teenage smoking to educational aspirations and parents' education", *J Subst.Abuse*, vol. 2, no. 2, pp. 201-215.

Watters, E. 2004, *Urban Tribes: A Generation Redefines Friendship, Family, and Commitment* Bloomsbury Publishing PLC.

West, P., Sweeting, H., & Ecob, R. 1999, "Family and friends' influences on the uptake of regular smoking from mid-adolescence to early adulthood", *Addiction*, vol. 94, no. 9, pp. 1397-1411.

Wickrama, K. A., Conger, R. D., Wallace, L. E., & Elder, G. H., Jr. 1999, "The intergenerational transmission of health-risk behaviors: adolescent lifestyles and gender moderating effects", *J Health Soc.Behav.*, vol. 40, no. 3, pp. 258-272.

Wills, T. A., Resko, J. A., Ainette, M. G., & Mendoza, D. 2004, "Smoking Onset in adolescence: A Person-Centered Analysis With Time-Varying Predictors", *Health Psychology*, vol. 23, no. 2, pp. 156-167.

Ziehe, T. 1989, *Ambivalenser og mangfoldighed* Politisk Revy, København.